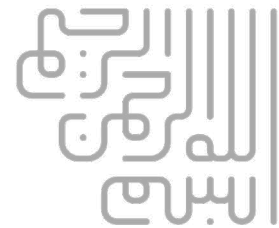

کودک کار رقومی (دیجیتال): بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در بستر فضای مجازی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۲۲

Publish Date: 2026/10/14

عنوان: کودک کار رقومی (دیجیتال): بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در بستر فضای مجازی
تهیه و تدوین (Author): اکبر زین‌العابدینی
واژه‌های کلیدی: کودکان کار در مجازی، فضای مجازی، آسیب اجتماعی، کودک اینفلوئنسر
ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21978>

Permanent Link: http://report.mrc.ir/article_12015.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

عنوان: کودک کار ر قومی (دیجیتال): بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در بستر فضای مجازی

نوع گزارش: طرح / لایحه □، نظارتی □، راهبردی ■، پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه مسائل و آسیب‌های اجتماعی)

مدیر مطالعه: صابر جعفری کافی‌آباد

ناظران علمی: ریحانه رحمانی‌پور، کمیل قیدرلو

ناظر علمی خارج از مرکز: آزاده داودی (معاون دفتر مدل‌سازی معاونت سیاست‌گذاری

اقتصادی وزارت اقتصاد)

اظهار نظر کنندگان: عبدالرحیم قاسمی‌نژاد (دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش)، اکرم باجلان

(دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش)، ابوالقاسم رجبی (دفتر مطالعات انرژی، صنعت و معدن)

گرافیک و صفحه‌آرایی: سمیرا صادقی عسکری

ویراستار ادبی: سیده مرضیه موسوی راد

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

فهرست مطالب

۷	چکیده
۸	خلاصه مدیریتی
۱۰	۱. مقدمه
۱۱	۲. پیشینه پژوهش
۱۱	۱-۲. سوابق مطالعاتی در مرکز
۱۳	۳. کودکان کار
۱۴	۱-۳. کنوانسیون‌های مهم در خصوص کودکان کار
۱۴	۲-۳. آمار کودکان کار در سطح جهان
۱۵	۳-۳. عوامل مؤثر در شکل‌گیری کودکان کار
۱۶	۴. کودکان کار در فضای مجازی
۱۷	۱-۴. چالش مفهومی و آماری کار کودک در فضای مجازی
۱۹	۲-۴. کودکان کار در فضای مجازی در چارچوب قوانین بین‌الملل
۲۰	۵. کشور فرانسه
۲۱	۶. کشور ایالات متحده آمریکا
۲۲	۱-۶. حساب امن
۲۳	۷. کشور ایران
۲۳	۱-۷. قانون کار
۲۳	۲-۷. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان
۲۴	۳-۷. سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (مصوب ۱۴۰۰ شورای عالی فضای مجازی)
۲۵	۸. پیشنهادها
۲۵	۱-۸. معیار پیشنهادی برای تشخیص فعالیت اقتصادی حرفه‌ای
۲۶	۲-۸. رضایت و عاملیت کودک
۲۶	۳-۸. مرجع تشخیص آسیب
۲۶	۴-۸. حمایت از درآمد کودک
۲۷	۵-۸. مسئولیت والدین، برندها و آژانس‌های تبلیغاتی
۲۷	۶-۸. نظام ضمانت اجرا
۲۷	۷-۸. مرجع هماهنگ‌کننده
۲۸	۸-۸. رابطه با قوانین موجود
۲۸	۹-۸. آستانه‌های فعالیت تجاری
۲۹	۹. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۹	منابع و مأخذ

فهرست جداول

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی	۱۱
جدول ۲. عوامل شکل‌گیری کودکان کار	۱۵
جدول ۳. آسیب‌های کودکان کار در فضای مجازی	۱۶
جدول ۴. شاخص‌های پیشنهادی برای تعیین کودکان کار رقومی (دیجیتال)	۲۵

فهرست شکل

شکل ۱. اقدام قانونی ایالات‌های آمریکا در خصوص تولید محتوا	۲۱
---	----

کودک کار رقومی (دیجیتال): بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در بستر فضای مجازی

چکیده

گسترش شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های دیجیتال، زمینه‌ساز شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی جدید کودکان، از جمله تولید محتوا، تبلیغات و بازاریابی اینفلوئنسری شده است. با این حال، صرف حضور کودک در فضای مجازی یا مشارکت در فعالیت‌های خانوادگی، مصداق کودک‌کاری دیجیتال نیست و تفکیک فعالیت تفریحی و آموزشی از فعالیت اقتصادی حرفه‌ای، مستلزم معیارهای روشن است. ماهیت خانگی این فعالیت‌ها و نقش والدین، شرکت‌های تبلیغاتی و پلتفرم‌ها، شناسایی و نظارت بر آن‌ها را با چالش مواجه می‌کند. همچنین، حفاظت از درآمد کودک، حریم خصوصی، رضایت و حق اظهارنظر وی و مسئولیت اشخاص دخیل، نیازمند مداخله مشخص است.

در ایران، اگرچه ظرفیت‌هایی قانونی برای مقابله با بهره‌کشی اقتصادی وجود دارد، اما مسائل اختصاصی کار رقومی، از جمله مدیریت درآمد، ساعات فعالیت، احراز سن و حذف محتوای دوران کودکی دیده نشده و نیازمند مداخله سیاستی است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود با رویکردی مرحله‌ای، فعالیت عادی از فعالیت تجاری حرفه‌ای تفکیک و برای فعالیت‌های مشمول، الزامات متناسب درباره مجوز، زمان فعالیت، حفاظت از درآمد و حریم خصوصی، مسئولیت پلتفرم‌ها و ضمانت اجرا در موارد بهره‌کشی یا نقض جدی حقوق کودک تعیین شود.

بیان / شرح مسئله

پیش از گسترش فناوری‌های رقومی (دیجیتال)، کودک کار عمدتاً در محیط‌های فیزیکی مانند کشاورزی، کارگاه‌ها، کارخانه‌ها، دست‌فروشی و مشاغل خدماتی نمود پیدا می‌کرد و به دلیل وجود محیط کار مشخص، ساعات فعالیت و گاه رابطه قابل شناسایی میان کودک و کارفرما، امکان نظارت و مداخله قانونی بیشتر بود. با گسترش شبکه‌های اجتماعی، شکل جدیدی از فعالیت اقتصادی کودکان شکل گرفته است که در آن کودکان در تولید و انتشار ویدئو، عکس، پخش زنده، محتوای تبلیغاتی و معرفی کالا و خدمات مشارکت می‌کنند و از طریق جذب مخاطب، بازدید و تبلیغات برای خود یا دیگران ارزش اقتصادی ایجاد می‌کنند.

با وجود این، هرگونه حضور کودک در فضای مجازی یا تولید محتوا را نمی‌توان کار کودک دانست. برای مثال، تولید یک ویدئوی آموزشی توسط کودک، بازی یا فعالیت تفریحی، یا انتشار محدود تصاویر خانوادگی، صرفاً به دلیل وجود تبلیغات در یک پلتفرم، نباید به صورت خودکار مشمول عنوان کودک کاری قرار گیرد.

از این رو، برای مداخله سیاستی در این حوزه باید دست کم میان چهار وضعیت تفکیک شود:

۱) فعالیت عادی و تفریحی کودک: فعالیتی که فاقد هدف تجاری مستقیم یا استمرار حرفه‌ای است و به حقوق کودک آسیب نمی‌رساند.

۲) فعالیت آموزشی و مهارتی: فعالیتی که با هدف یادگیری، رشد استعداد و کسب مهارت انجام می‌شود و فاقد ویژگی‌های فعالیت اقتصادی حرفه‌ای است.

۳) فعالیت اقتصادی کودک: فعالیتی که با هدف کسب درآمد یا ایجاد ارزش اقتصادی برای کودک یا اشخاص دیگر انجام می‌شود و از حدود فعالیت تفریحی یا خانوادگی فراتر می‌رود.

۴) بهره‌کشی اقتصادی از کودک: براساس بند «ث» ماده (۱) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب (۱۳۹۹)، بهره‌کشی اقتصادی عبارت‌اند از: به کارگیری غیرقانونی طفل و نوجوان و یا وادار کردن یا گماردن او به کار یا خدمتی که از لحاظ جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی با نظر به وضعیت طفل و نوجوان برای وی مضر یا خطرناک باشد.

در ایران، بخش مهمی از قوانین و مقررات حمایت از کودکان و مقابله با کار کودک بر اشکال سنتی فعالیت اقتصادی و محیط‌های فیزیکی استوار است. در مقابل، درباره فعالیت تجاری کودکان اینفلوئنسر، نحوه مدیریت درآمد آنان، حفاظت از حریم خصوصی و هویت رقومی (دیجیتال)، مسئولیت والدین و پلتفرم‌ها و پیشگیری از بهره‌کشی اقتصادی در فضای مجازی، چارچوب منسجم و اختصاصی که بتواند این ابعاد را به صورت هم‌زمان پوشش دهد، نیازمند توسعه و تکمیل است. بنابراین ظهور این پدیده، ضرورت بازنگری در سیاست‌های حمایت از کودک و توسعه ظرفیت‌های حقوقی و تنظیم‌گری کشور را آشکار می‌سازد.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

۱) نامرئی بودن و دشواری شناسایی کودک کاری رقومی (دیجیتال)

مهم‌ترین ویژگی کودک کاری رقومی (دیجیتال)، نامرئی بودن آن است. کودک کار سنتی معمولاً در محیط‌هایی مانند خیابان، کارگاه، فروشگاه یا کارخانه فعالیت می‌کند و از طریق مشاهده مستقیم، بازرسی و سازوکارهای سنتی نظارتی قابل شناسایی است؛ اما کودک فعال در فضای رقومی (دیجیتال) ممکن است در خانه و در قالب تولید محتوای خانوادگی، سرگرمی، تبلیغات یا فعالیت اینفلوئنسری کار کند. در نتیجه، مرز میان تفریح و فعالیت اقتصادی مبهم می‌شود.

علاوه بر این، نبود کارفرمای مشخص و ترکیب زمان کار و فراغت، امکان سنجش ساعات فعالیت و شرایط کار را کاهش می‌دهد. الگوریتم‌های پلتفرم‌ها نیز با تأکید بر بازدید، تعامل و استمرار تولید محتوا می‌توانند فشار غیرمستقیمی برای تولید مداوم محتوا ایجاد کنند.

۲) احتمال تداخل فعالیت رقومی (دیجیتال) با آموزش و رشد همه‌جانبه کودک

تولید مستمر محتوا، حضور در تبلیغات، فیلم‌برداری و تعامل با مخاطبان می‌تواند زمان قابل توجهی از کودک را به خود اختصاص دهد و بر

تحصیل، انجام تکالیف و مشارکت در فعالیت‌های آموزشی اثر بگذارد. حتی در صورت عدم ترک تحصیل، اشتغال ذهنی ناشی از حفظ محبوبیت و افزایش دنبال‌کننده ممکن است تمرکز و انگیزه تحصیلی کودک را کاهش دهد. رشد کودک نیز تنها به آموزش رسمی محدود نیست. بازی، ارتباط با همسالان، تجربه اجتماعی و شکل‌گیری هویت مستقل از عناصر اساسی رشد هستند. تبدیل کودک به یک «برند تجاری» ممکن است این فرصت‌ها را محدود کند.

۳- تهدید سلامت و رفاه کودک

کودکان تولیدکننده محتوا ممکن است برای افزایش بازدید و حفظ مخاطب با فشار مستمر مواجه شوند. وابستگی به تعداد پسندیدن‌ها، دنبال‌کنندگان و واکنش کاربران می‌تواند احساس ارزشمندی کودک را به معیارهای بیرونی و تجاری وابسته کند. همچنین، حضور عمومی کودک در اینترنت احتمال مواجهه با تمسخر، آزار اینترنتی، قضاوت و سوءاستفاده از تصاویر را افزایش می‌دهد و می‌تواند پیامدهای بلندمدتی برای سلامت روان و روابط اجتماعی او داشته باشد.

۴- نقض حریم خصوصی و حق کودک بر آینده رقومی (دیجیتال) خود

یکی از پیچیده‌ترین مسائل کودک کار رقومی (دیجیتال)، موضوع حریم خصوصی و حق کودک برای کنترل اطلاعات شخصی خود است. انتشار تصاویر، ویدئوها، اطلاعات خانوادگی، ویژگی‌های شخصیتی، علایق، محل زندگی، سبک زندگی یا لحظات خصوصی کودک در فضای عمومی اینترنت ممکن است آثار دائمی داشته باشد. کودکان در سنین پایین معمولاً توانایی کافی برای درک پیامدهای بلندمدت انتشار اطلاعات شخصی در فضای رقومی (دیجیتال) را ندارند. محتوایی که در دوران کودکی منتشر می‌شود، ممکن است سال‌ها بعد در مسیر تحصیل، اشتغال، روابط اجتماعی یا زندگی شخصی فرد تأثیرگذار باشد.

۵- خطر بهره‌کشی اقتصادی

کودک ممکن است اصلی‌ترین عامل ایجاد ارزش اقتصادی باشد، در حالی که درآمد حاصل از تبلیغات، قراردادهای تجاری یا پلتفرم‌ها در اختیار والدین، مدیر برنامه یا اشخاص دیگر قرار گیرد. نبود سازوکار مشخص برای حفاظت از درآمد کودک می‌تواند موجب محرومیت وی از سهم عادلانه درآمد یا مصرف درآمد در جهتی غیر از منافع کودک شود. بنابراین، ایجاد حساب‌های محافظت‌شده، پس‌انداز اجباری بخشی از درآمد و محدودیت برداشت یا مصرف آن می‌تواند در چارچوب حمایت از منافع اقتصادی کودک مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

الف) راهکارهای تقنینی

- ۱- فصل سوم قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (مصوب ۱۳۹۹) به عنوان ملاک مجازات قرار در نظر گرفته شود.
- ۲- تعیین حداقل سن برای نمونه بند «ب» ماده (۱) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان^۱ و بند «۱-۲» مصوبه شورای عالی فضای مجازی در خصوص سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (مصوبه ۱۴۰۰).^۲
- ۳- تقویت حمایت قانونی از حریم خصوصی و هویت رقومی (دیجیتال) کودک و ایجاد امکان حذف یا محدودسازی محتوای مربوط به کودک در شرایط مشخص.

ب) راهکارهای نظارتی

- ۱- ایجاد سازوکار مشترک میان دستگاه‌های متولی حوزه کودک، کار، ارتباطات و فضای مجازی برای رصد فعالیت اقتصادی کودکان در شبکه‌های اجتماعی.
- ۲- ایجاد سامانه یا سازوکار ثبت فعالیت‌های تجاری کودکان اینفلوئنسر و تولیدکنندگان محتوای تجاری با رعایت الزامات حریم خصوصی.
- ۳- تدوین دستورالعمل مشخص برای پلتفرم‌های داخلی و تعامل با پلتفرم‌های خارجی به منظور گزارش دهی، شناسایی و مقابله با موارد بهره‌کشی از کودکان.

۱. فرد زیر هجده سال کامل شمسی که به سن بلوغ شرعی رسیده است.

۲. کلیه افراد کمتر از هجده سال که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران قرار دارند و در چارچوب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش رده‌بندی سنی می‌شوند.

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین وظایف دولت‌ها، تدوین و تصویب قوانین در حوزه‌های متعدد برای دستیابی به اهداف خاص است. اهدافی که به منظور رفع چالش‌های خاص در جامعه مدنظر قرار می‌گیرند و عدم درمان آن می‌تواند آسیب‌های جدی را برای عموم داشته باشد [۱]. از جمله این موارد می‌توان به مدیریت فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد.

چنین شبکه‌ای به کاربران اجازه می‌دهد که به صورت هم‌زمان یا غیرهم‌زمان با تعداد بی‌شماری از افراد در سراسر جهان ارتباط برقرار کنند. در این محیط، محتواها (فیلم، عکس، صوت و...) توسط افراد تولید و به اشتراک گذاشته می‌شوند [۲]. در فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی به وجود آمدند. شبکه‌هایی که به عنوان بستر اصلی تعاملات و ارتباطات انسان‌ها شناخته می‌شوند. بستری که تأثیرات زیادی بر ابعاد زندگی فردی و اجتماعی افراد داشته است. یکی از مهم‌ترین پیامدهای شبکه‌های اجتماعی نمایش کنترل شده از کار است که می‌تواند با هویت واقعی افراد متفاوت باشد. به عبارت دیگر شبکه‌های اجتماعی امکان شکل‌دهی و مدیریت هویت رقومی (دیجیتال) را برای کاربران فراهم ساخته‌اند. بنابراین افراد می‌توانند با انتخاب آگاهانه تصاویر، محتواها، روایت‌های شخصی و سبک ارتباطی خود، نوعی نمایش کنترل شده از خویش ایجاد کنند. نمایشی که ممکن است با هویت کامل و واقعیت روزمره آنان تفاوت داشته باشد. هنگامی که چنین هویت رقومی (دیجیتالی) توانایی جلب مخاطب گسترده و اثرگذاری بر رفتار یا نگرش آنان را پیدا کند، فرد ممکن است به عنوان اینفلوئنسر شناخته شود. از این منظر، اینفلوئنسرها محصول فرایند ساخت و مدیریت هویت رقومی (دیجیتال) در محیط شبکه‌های اجتماعی هستند [۳]. اینفلوئنسرها، محتواهای تولید شده را به سایرین معرفی می‌کنند. آنها دارای تعداد بی‌شماری دنبال‌کننده هستند که می‌توانند بر مخاطبین خود تأثیر بگذارند. در نتیجه بازاریابان روی اینفلوئنسرهای سرمایه‌گذاری می‌کنند. چنین سرمایه‌گذاری زمینه‌ساز محبوبیت بازاریابی اینفلوئنسرها به صورت تصاعدی شده است [۴]. طبق گزارش‌ها، بازاریابی اینفلوئنسری در بودجه تبلیغاتی شرکت‌ها جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده. در اروپا، سرمایه‌گذاری روی تبلیغات اینفلوئنسری در سال ۲۰۲۲ حدود ۳.۶۸ میلیارد یورو بود و نسبت به سال قبل خود ۱۸.۳ درصد رشد داشت. پیش‌بینی می‌شود این رقم در سال‌های بعد هم افزایش پیدا کند [۵]. در نتیجه بازاریابی اینفلوئنسرها به خط مقدم استراتژی بازاریابی تبدیل شده و به تدریج جایگزین مدل سنتی شده است. چنین رشد خیره‌کننده‌ای در بازاریابی اینفلوئنسرها زمینه‌ساز بهره‌گیری از کودکان به عنوان اینفلوئنسرها شده است که می‌توانند از طریق حضور خود در پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی، مصرف‌کنندگان را در تصمیم برای خرید تحت تأثیر قرار دهند [۶]. برخلاف کودک کار خیابانی که فعالیت آن معمولاً قابل مشاهده و شناسایی است، فعالیت کودک در فضای رقومی (دیجیتال) ممکن است در محیط خانه و در قالب تولید محتوای سرگرمی، سبک زندگی یا تبلیغات تجاری انجام شود. از این رو، شناسایی و نظارت بر آن برای نهادهای مسئول دشوارتر است. استمرار تولید محتوا، حضور منظم در شبکه‌های اجتماعی و مشارکت در فعالیت‌های تبلیغاتی می‌تواند بر زمان آموزش، تحصیل و رشد متوازن کودک اثرگذار باشد. همچنین فشار ناشی از حفظ مخاطب، افزایش بازدید، مواجهه با بازخوردهای منفی و قرار گرفتن زودهنگام در معرض فضای عمومی، ممکن است سلامت روانی، اجتماعی و اخلاقی کودک را تحت تأثیر قرار دهد. از سوی دیگر، انتشار تصاویر و ویدئوها و اطلاعات شخصی کودک بدون در نظر گرفتن پیامدهای بلندمدت آن، می‌تواند حق کودک بر حریم خصوصی و آینده رقومی (دیجیتال) او را با چالش مواجه کند. در مواردی که درآمد حاصل از فعالیت رقومی (دیجیتال) کودک، بدون مشارکت و کنترل مؤثر وی در اختیار والدین، مدیران برنامه یا سایر اشخاص قرار گیرد، خطر بهره‌کشی اقتصادی نیز افزایش می‌یابد. مجموعه این مسائل نشان می‌دهد که قواعد سنتی حمایت از کودکان و مقررات عمومی کار کودک، به دلیل تفاوت ماهوی محیط رقومی (دیجیتال) با محیط‌های کاری سنتی، به تنهایی پاسخ‌گوی این پدیده نیستند و تدوین رویکردهای قانونی متناسب با ویژگی‌های فضای آنلاین ضروری است. بررسی تجربه کشورهایی مانند فرانسه و ایالات متحده آمریکا نیز نشان می‌دهد که حمایت مؤثر از کودکان فعال در فضای رقومی (دیجیتال) نیازمند توجه هم‌زمان به حقوق کودک، مدیریت درآمد، حفاظت از حریم خصوصی، مسئولیت والدین، نقش پلتفرم‌های رقومی (دیجیتال) و ایجاد سازوکارهای نظارتی کارآمد است.

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر / سازمان / نهاد	توضیحات
۱	مروری بر طرح‌های (مدل) کسب‌وکار خدمات ر قومی کودک و نوجوان در تجارب جهانی؛ در راستای اجرای بند «۶-۳-۲» طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات	۱۴۰۵	۲۱۷۹۲	مطالعات فرهنگ و آموزش	این گزارش با هدف شناسایی مدل‌های کسب‌وکار مناسب برای ایجاد شبکه‌ای ایمن، سالم و مفید برای کودکان و نوجوانان، تجارب جهانی را بررسی می‌کند. بر اساس معیارهایی مانند تمرکز، حکمرانی، یکپارچگی خدمات، مدیریت داده و تعامل ارائه‌دهندگان، چهار مدل اصلی اَبَر سکو (سوپراپ)، سکوی متمرکز، درگاه یکپارچه (هاب) و فروشگاه ایمن خدمات، شناسایی شده‌اند. اَبَر سکو، بیشترین یکپارچگی خدمات و داده را فراهم می‌کند؛ سکوی متمرکز بر کنترل و مدیریت متمرکز تأکید دارد؛ درگاه یکپارچه خدمات بازیگران مختلف را از طریق هسته‌ای مشترک متصل می‌کند و فروشگاه ایمن بر شناسایی، ارزیابی و عرضه خدمات تأیید شده و ایمن تمرکز دارد.
۲	محافظت از کودکان و نوجوانان در برابر مخاطرات و آسیب‌های اجتماعی محیط ر قومی (دیجیتال): رهنمودهایی برای بهبود چارچوب‌های قانونی	۱۴۰۴	۲۰۶۸۷	مطالعات اجتماعی	دسترس‌ی کودکان و نوجوانان به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، علاوه بر ایجاد فرصت‌های آموزشی و ارتباطی، آنان را در معرض مخاطرات و آسیب‌های روانی - اجتماعی نیز قرار می‌دهد. از این‌رو، سیاست‌گذاری برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و کاهش تهدیدهای فضای ر قومی (دیجیتال) برای این گروه ضروری است. یافته‌ها نشان می‌دهد که کودکان با طیف گسترده‌ای از مخاطرات برخط در حوزه‌های محتوا، تماس، رفتار و قرارداد مواجه‌اند. همچنین، با وجود برخی مقررات حمایتی، چارچوب‌های قانونی موجود همه ابعاد این مسئله را پوشش نمی‌دهند. مقابله مؤثر با این آسیب‌ها مستلزم رویکردی جامع و مشارکت دولت، کسب‌وکارها، نهادهای مدنی و خانواده‌ها در زمینه پیشگیری، حمایت، تنظیم‌گری و همکاری‌های بین‌المللی است.

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر/سازمان/نهاد	توضیحات
۳	چالش‌های نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودکان	۱۴۰۲	۱۹۱۶۷	مطالعات اجتماعی	برخی از کودکان به دلایل مختلف، به‌ویژه فقر خانوار، در اشکال گوناگون کار کودک از جمله فعالیت در کارگاه‌ها مشغول به کار هستند. کار کودک به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که کودکان را از حقوق، ظرفیت‌ها و فرصت‌های رشد طبیعی محروم کرده و به سلامت جسمی و روانی آنان آسیب می‌رساند. با وجود ممنوعیت و جرم‌انگاری کار کودک در قوانین داخلی و بین‌المللی، گزارش‌ها نشان می‌دهد که همچنان برخی کودکان در معرض بهره‌کشی اقتصادی قرار دارند. این وضعیت بیانگر ضعف در اجرای قوانین و ناکارآمدی سازوکارهای نظارتی بر محیط‌های کاری است. از این‌رو، بررسی چالش‌های نظارت مؤثر بر جلوگیری از به‌کارگیری کودکان، هدف اصلی این گزارش را تشکیل می‌دهد.
۴	کودکان کار و خیابان در ایران (۱): ارزیابی قوانین و مقررات مرتبط	۱۴۰۱	۱۸۵۹۳	مطالعات اجتماعی	فقر و سایر عوامل اقتصادی و اجتماعی موجب اشتغال برخی کودکان در اشکال مختلف کار کودک، از جمله فعالیت در کارگاه‌ها، شده است. این پدیده با محروم کردن کودکان از حقوق و فرصت‌های رشد، سلامت جسمی و روانی آنان را تهدید می‌کند. با وجود ممنوعیت قانونی کار کودک، گزارش‌ها از تداوم بهره‌کشی اقتصادی از کودکان حکایت دارد که نشان‌دهنده ضعف در اجرای قوانین و نظارت بر محیط‌های کاری است. از این‌رو، این گزارش به بررسی چالش‌های نظارت مؤثر بر جلوگیری از به‌کارگیری کودکان می‌پردازد.
۵	بررسی چالش‌های توسعه زیست‌بوم فضای مجازی در حوزه کودک و نوجوان و ارائه بسته سیاستی	۱۴۰۱	۱۸۴۹۶	مطالعات فرهنگ و آموزش	پس از تصویب سند مبنای از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (۱۴۰۰)، خلأ جدی در توسعه محتوا و خدمات رقومی (دیجیتال) داخلی این حوزه باقی‌مانده و نیاز به ورود مجلس برای رفع موانع قانونی احساس می‌شود. گزارش در ۶ فصل پیامدهای منفی فضای مجازی، قوانین موجود، بازیگران زیست‌بوم (سیاستگذار، تنظیم‌گر، ارائه‌دهنده و ناظر)، تجارب ملی و ۲۰ چالش کلیدی تولید محتوا و خدمات بومی را بررسی کرده است. مهم‌ترین چالش‌ها شامل: ناکارآمدی حمایت‌های بودجه‌ای، تصدیگری دولتی، ضعف کیفیت و جذابیت محصولات داخلی، هزینه بالای تولید، نقض مالکیت فکری و سواد پایین والدین است. در پایان، پیشنهادهای سیاستی برای سه گروه سیاستگذار، تنظیم‌گر و ارائه‌دهندگان ارائه شده است.

۳. کودکان کار

در سال ۲۰۱۵، جامعه جهانی در چارچوب اهداف توسعه پایدار متعهد شد تا به کار کودکان پایان دهد. با وجود پایان یافتن این مهلت، برآورد جهانی نشان داد برای اهداف مورد نظر توفیقی حاصل نشده است. برای نمونه و طبق گزارش‌های اخیر، در سال ۲۰۲۴ نزدیک به ۱۳۸ میلیون کودک در سراسر جهان همچنان درگیر کار کودک هستند که از این میان حدود ۵۴ میلیون نفر در مشاغل خطرناک فعالیت می‌کنند [۸]. حمایت از کودکان در برابر استثمار اقتصادی، از حقوق اساسی بشر و از حقوق بنیادین در کار محسوب می‌شود. این حق در «اعلامیه سازمان بین‌المللی کار درباره اصول و حقوق بنیادین در کار» مصوب ۱۹۹۸ مورد تأکید قرار گرفت و در سال ۲۰۲۲، با شناسایی «محیط کار ایمن و سالم» به‌عنوان یکی دیگر از اصول و حقوق بنیادین در کار، این چارچوب به‌روزرسانی شد. همچنین، ممنوعیت کار کودک و حمایت از کودکان در برابر استثمار اقتصادی در «کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد»^۱، به‌ویژه ماده (۳۲)، تصریح شده است. براساس این اسناد، همه کشورهای عضو ILO^۲، حتی در صورت عدم تصویب کنوانسیون‌های مربوطه، متعهد به تلاش برای لغو و ریشه‌کن کردن کودکان کار هستند. اجماع جهانی شکل گرفته بر این اصل تأکید کرد که هیچ کودکی نباید به کاری که سلامت، رشد یا چشم‌انداز آینده او را آسیب می‌زند، انجام دهد [۹]. با این حال، باید میان کارهای که کودکان کار انجام می‌دهند و فعالیت‌های عادی کودکان تمایز قائل شد. همه فعالیت‌های اقتصادی یا مشارکت‌های کودکان در خانواده به‌عنوان کودکان کار طبقه‌بندی نمی‌شوند. فعالیت‌هایی نظیر کمک به والدین در خانه، همکاری در کسب و کار خانوادگی، یا انجام کارهای پاره‌وقت خارج از ساعات مدرسه و در ایام تعطیلات، در صورتی که به تحصیل و سلامت کودک آسیب نرساند، می‌تواند به رشد مهارت‌ها، افزایش حس مسئولیت‌پذیری و آمادگی آنان برای ایفای نقش مولد در جامعه کمک کند. در مقابل، کودکان کار به فعالیتی اطلاق می‌گردد که کودکان را از بهره‌مندی از دوران کودکی، ظرفیت‌ها و کرامت انسانی‌شان محروم ساخته و برای رشد جسمی و روانی آنان زیان‌بار است. براساس تعریف ILO، کار کودک فعالیتی است که:

- از نظر ذهنی، جسمی، اجتماعی یا اخلاقی برای کودک خطرناک و زیان‌بار باشد؛
- با تحصیل کودک تداخل ایجاد کند [۱۱].

از سوی دیگر، سازمان بهداشت جهانی^۳ کارهای که کودکان کار انجام می‌دهند، یکی از عوامل اصلی بروز کودک‌آزاری معرفی می‌کند. کودک‌آزاری شامل هرگونه رفتار نادرست نسبت به افراد زیر ۱۸ سال است. از جمله این موارد می‌توان به بدرفتاری جسمی یا روانی، سوءاستفاده جنسی، غفلت و سهل‌انگاری، بهره‌کشی اقتصادی یا سایر اشکال سوءاستفاده که منجر به آسیب واقعی یا بالقوه به سلامت، بقا، رشد یا کرامت کودک شود، اشاره کرد [۱۲].

در نتیجه، کار کودک یک نگرانی اجتماعی جدی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، به‌شمار می‌رود. تقریباً نیمی از کودکان کار درگیر مشاغل خطرناکی هستند که مستقیماً سلامت، ایمنی و رشد اخلاقی آنان را تهدید می‌کند [۱۳]. کودکان کار در شدیدترین تعریف می‌تواند شامل بردگی، جدایی از خانواده، قرار گرفتن در معرض خطرات جدی و بیماری‌ها، بهره‌کشی جنسی یا زندگی اجباری در خیابان‌های شهرهای بزرگ باشد. اینکه چه نوع فعالیتی به‌عنوان کودک کار شناخته شود، به عوامل متعددی بستگی دارد، از جمله: سن کودک، نوع کار و ساعات انجام آن، شرایط محیط کار، اهداف و سیاست‌های هر کشور [۱۱].

در سطح حقوق بین‌الملل، دو کنوانسیون بنیادین ILO چارچوب اصلی مبارزه با کار کودک را تشکیل می‌دهند: کنوانسیون شماره ۱۳۸ (۱۹۷۳) درباره حداقل سن اشتغال و کنوانسیون شماره ۱۸۲ (۱۹۹۹) درباره بدترین اشکال کار کودک، شامل کارهای خطرناک، بردگی، بهره‌کشی جنسی و سایر فعالیت‌های زیان‌بار. این دو سند، پایه‌های حقوقی جهانی برای تعریف و مقابله با کار کودک را فراهم کرده‌اند [۸]. بدین ترتیب، کار کودک نه‌تنها یک مسئله اقتصادی یا اجتماعی، بلکه نقض جدی حقوق بشر محسوب می‌شود که مستلزم تعهد مستمر دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی و جوامع برای ریشه‌کن‌سازی آن است.

1. UN Convention on Rights of a Child (UNCRC)

2. International Labour Organization (ILO)

3. World Health Organization (WHO)

۳-۱. کنوانسیون‌های مهم در خصوص کودکان کار

به‌طور کلی دو کنوانسیون در خصوص کودکان کار از اهمیت بالایی برخوردارند که در ادامه بررسی خواهند شد:

۱-۳. کنوانسیون شماره ۱۸۲ (۱۹۹۹)

در حالی که حذف کامل همه اشکال کودکان کار هدف نهایی و بلندمدت جامعه بین‌المللی است، کنوانسیون شماره ۱۸۲، سازمان بین‌المللی کار، دولت‌ها را ملزم می‌سازد اقدامات فوری و مؤثر را برای حذف «بدترین اشکال کار کودکان» اتخاذ کنند. این کنوانسیون، بدترین اشکال کار را به شرح زیر تعریف می‌کند:

- همه اشکال بردگی یا شیوه‌های مشابه آن، از جمله قاچاق کودکان، بدهی‌بندگی^۱ و کار اجباری؛
- بهره‌کشی از کودکان در فحشا، تولید یا اجرای نمایش‌های پورنوگرافیک؛
- به‌کارگیری کودکان در فعالیت‌های غیرقانونی، به‌ویژه تولید و قاچاق مواد مخدر؛
- کارهایی که به دلیل ماهیت یا شرایط انجام، احتمال آسیب‌رسانی به سلامت، ایمنی یا اخلاق کودک را در پی دارند.

این کنوانسیون با تمرکز بر اولویت‌های فوری، سریع‌ترین نرخ تصویب جهانی را در تاریخ ILO به خود اختصاص داده و به‌عنوان نخستین کنوانسیون این سازمان که به تصویب همه ۱۸۷ کشور عضو رسیده، نقطه عطفی در حفاظت از کودکان در برابر شدیدترین اشکال بهره‌کشی کاری محسوب می‌شود.

۲-۳. کنوانسیون شماره ۱۳۸ (۱۹۷۳)

کنوانسیون شماره ۱۳۸ نیز از اسناد بنیادین ILO است که چارچوبی جامع‌تر برای حذف تدریجی کودکان کار ارائه می‌دهد. این کنوانسیون، کشورها را موظف می‌کند سیاست ملی منسجمی برای کار کودک تدوین کرده و حداقل سن اشتغال را تعیین کنند. براساس مفاد آن:

- حداقل سن عمومی برای ورود به اشتغال نباید کمتر از سن پایان آموزش اجباری باشد و در هیچ حالتی نباید از ۱۵ سال پایین‌تر تعیین شود.
- در کشورهایی که از نظر اقتصادی و آموزشی کمتر توسعه یافته‌اند، امکان تعیین حداقل سن ۱۴ سال به‌صورت موقت وجود دارد.
- انجام «کار سبک» برای کودکان ۱۳ تا ۱۵ سال (یا ۱۲ تا ۱۴ سال در کشورهایی با حداقل سن ۱۴ سال) مجاز است، مشروط بر اینکه:
 - به سلامت و رشد جسمی یا روانی کودک آسیب نرساند؛
 - مانع حضور منظم در مدرسه، شرکت در آموزش‌های حرفه‌ای یا بهره‌مندی کامل از آموزش نشود؛
 - قوانین ملی به‌طور دقیق نوع فعالیت‌های مجاز، ساعات کار و شرایط انجام آن را مشخص کنند؛
 - همچنین این کنوانسیون تصریح می‌کند که حداقل سن برای انجام هرگونه کار خطرناک نباید کمتر از ۱۸ سال باشد.

۳-۱-۳. توصیه‌نامه شماره ۱۹۰ (۱۹۹۹)

در تکمیل کنوانسیون شماره ۱۸۲، ILO توصیه‌نامه شماره ۱۹۰ را تصویب کرده است که معیارهایی برای شناسایی «کارهای خطرناک» ارائه می‌دهد. براساس این توصیه‌نامه، در تعیین مصادیق کار خطرناک باید عواملی نظیر موارد زیر مورد توجه قرار گیرد:

- قرار گرفتن کودک در معرض سوءاستفاده‌های جسمی، روانی یا جنسی؛
- اشتغال در محیط‌های زیرزمینی، زیر آب، در ارتفاعات خطرناک یا فضاها محدود؛
- کار با ماشین‌آلات، تجهیزات و ابزارهای پرخطر یا حمل‌دستی بارهای سنگین؛
- فعالیت در محیط‌های ناسالم حاوی مواد یا فرایندهای زیان‌آور، یا قرار گرفتن در معرض دماهای شدید، سروصدای مفرط و ارتعاشات آسیب‌زا؛
- کار در شرایط بسیار دشوار، مانند ساعات طولانی و ... [۹].

۳-۲. آمار کودکان کار در سطح جهان

براساس گزارش منتشر شده توسط سازمان بین‌المللی کار (ILO)، کودک کار همچنان یکی از چالش‌های مهم اجتماعی در منطقه آسیا و اقیانوسیه محسوب می‌شود. براساس برآوردهای جهانی کار کودک در سال ۲۰۲۴ که توسط سازمان بین‌المللی کار (ILO) و صندوق کودکان

۱. Debt bondage: وضعیتی است که فرد برای بازپرداخت یک بدهی، خود یا نیروی کارش را در اختیار طلبکار قرار می‌دهد، اما شرایط بدهی به گونه‌ای است که فرد عملاً نمی‌تواند از این وضعیت رها شود. گاهی بدهی، دائماً افزایش می‌یابد یا ارزش کار فرد به‌طور عادلانه از بدهی کسر نمی‌شود.

سازمان ملل متحد^۱ منتشر شده است، حدود ۲۸ میلیون کودک ۵ تا ۱۷ ساله در این منطقه درگیر کار کودک هستند که معادل ۳ درصد از جمعیت کودکان این گروه سنی است. از این تعداد، حدود ۱۸ میلیون کودک در فعالیت‌های خطرناک قرار دارند که سلامت، ایمنی و رشد اخلاقی آنان را تهدید می‌کند. در گزارش تأکید شده است که کار کودک ارتباط مستقیمی با فقر، ضعف نظام‌های حمایتی، دسترسی ناکافی به آموزش، اشتغال غیررسمی و آسیب‌پذیری اقتصادی خانواده‌ها دارد. حدود ۴۲ درصد از کودکان درگیر کار کودک و ۶۱ درصد از کودکان مشغول کارهای خطرناک از مدرسه خارج شده‌اند؛ این موضوع نشان‌دهنده نقش اساسی آموزش در پیشگیری از ورود زودهنگام کودکان به بازار کار است. همچنین بحران‌های اقتصادی، بلایای طبیعی، تغییرات اقلیمی، مهاجرت، تبعیض علیه گروه‌های آسیب‌پذیر و درگیری‌های مسلحانه از عوامل تشدیدکننده کار کودک معرفی شده‌اند [۹].

۳-۳. عوامل مؤثر در شکل‌گیری کودکان کار

پدیده کودکان کار حاصل تأثیر متقابل مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، خانوادگی، آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی و نهادی است و نمی‌توان شکل‌گیری یا افزایش آن را به یک عامل منفرد نسبت داد. شرایط اقتصادی خانوار، وضعیت اشتغال و درآمد والدین، ساختار و اندازه خانواده، دسترسی کودکان به آموزش، مهاجرت و جابه‌جایی‌های جمعیتی، بحران‌ها و بلایای طبیعی، هنجارهای اجتماعی و فرهنگی و همچنین کیفیت سیاست‌های حمایتی و نحوه اجرای قوانین، از جمله عواملی هستند که در ادبیات پژوهش با حضور کودکان در فعالیت‌های اقتصادی مرتبط دانسته شده‌اند. با این حال، شدت و نحوه اثرگذاری این عوامل در جوامع مختلف یکسان نیست و زمینه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نهادی هر کشور می‌تواند سازوکار اثرگذاری آنها را تغییر دهد. به‌طور کلی عوامل متعددی بر افزایش و کاهش تعداد کودکان کار تأثیر دارد که در ادامه برخی از مهم‌ترین آنها در جدول ۲ آورده شده است:

جدول ۲. عوامل شکل‌گیری کودکان کار [۲۱-۱۳]

دسته‌بندی	عامل مؤثر
اقتصادی	فقر خانوار
	بیکاری و وضعیت بازار کار خانواده
خانوادگی / جمعیتی	اندازه بزرگ خانواده / تعداد فرزندان
	فوت والدین
آموزشی	پایین‌بودن سطح تحصیلات والدین
	ترک تحصیل زودهنگام
جغرافیایی / بخش اقتصادی	مناطق روستایی و کشاورزی خانوادگی
	مهاجرت کاری خانواده
مهاجرت و بحران	آوارگی و کودکان پناهنده
	قحاق کودکان
	بلایای طبیعی و اقلیمی

1. UNICEF

دسته‌بندی	عامل مؤثر
اجتماعی - فرهنگی	هنجارهای فرهنگی و جنسیتی
	تبعیض قومیتی / طبقاتی (کاست)
حقوقی / سیاستی	ضعف قانونگذاری و اجرای آن
	فقدان برنامه‌های حمایت اجتماعی

۴. کودکان کار در فضای مجازی

تفاوت‌های قابل توجهی میان انواع کارهایی که کودکان انجام می‌دهند وجود دارد. برخی از این فعالیت‌ها صرفاً دشوار و طاقت‌فرسا هستند، برخی دیگر خطرناک‌اند و برخی از منظر اخلاقی به شدت نکوهیده تلقی می‌شوند. به همین دلیل، ارزیابی پدیده کودکان کار همواره وابسته به نوع فعالیت، شرایط انجام کار و پیامدهای آن بوده است. با وجود دیدگاه‌های متفاوت، اغلب پژوهشگران و بخش عمده‌ای از جامعه بین‌المللی بر این باورند که برخی فعالیت‌ها ذاتاً برای کودکان زیان‌بارتر و خطرناک‌ترند.

کار اجباری و بردگی، پدیده‌هایی متعلق به گذشته نیستند. بلکه همچنان در اشکال گوناگون تداوم دارند. این موارد بیش از آنکه «شغل» باشند، وضعیت فقدان آزادی و اجبار محسوب می‌شوند و طیفی از فعالیت‌ها را در بر می‌گیرند. کودکانی که در وضعیت کار اجباری یا بردگی قرار دارند، اغلب در بخش‌هایی مانند کشاورزی، قاچاق مواد مخدر، استثمار جنسی تجاری یا به عنوان سرباز کودک در واحدهای (شبه) نظامی به کار گرفته می‌شوند [۱۱]. یکی از اشکال جدید کودکان کار، کودکان کار در فضای مجازی است. طی سال‌های گذشته حجم محتوای مرتبط با کودکان در پلتفرم‌های رسانه اجتماعی مانند اینستاگرام و تیک‌تاک افزایش یافته است. در این میان، والدین تصاویر خصوصی و خانوادگی کودکان خود را که از نظر آن‌ها بامزه یا دوست‌داشتنی است و جنبه‌هایی از شخصیت کودک را نشان می‌دهد، به صورت عمومی منتشر می‌کنند. فعالیت‌های مربوط به اشتراک گذاری والدینی می‌تواند آثار زیان‌باری برای کودک داشته باشد. از جمله این موارد می‌توان به تهدید امنیت داده‌های کودک، ناتوانی کودک در ارائه رضایت واقعی برای انتشار تصاویر خصوصی، و تأثیر منفی بر هویت و اعتبار اجتماعی آینده او، اشاره کرد [۱۴]. به عبارت دیگر هر چند اینترنت و فناوری‌های رقومی (دیجیتال) فرصت‌های مهمی در زمینه آموزش، یادگیری، اشتغال و توسعه اجتماعی برای کودکان فراهم کرده‌اند، اما این فضا در مقایسه با بزرگسالان، کودکان را در معرض طیف گسترده‌تری از خطرات قرار می‌دهد و آسیب‌پذیری آنان را افزایش می‌دهد [۲۲ و ۱۴]. برای نمونه، فعالیت کودکان به عنوان «اینفلوئنسر» در شبکه‌های اجتماعی، علاوه بر احتمال محرومیت از فرصت‌های آموزشی، می‌تواند پیامدهای منفی بر رشد جسمی، روانی و اخلاقی آنان داشته باشد [۱۵]. در جدول زیر برخی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی کودکان کار در فضای مجازی آورده شده است:

جدول ۳. آسیب‌های کودکان کار در فضای مجازی [۲۵-۳۱]

ردیف	حوزه خطر	توضیح
۱	فقدان حمایت قانونی	کودکان تولیدکننده محتوا در شبکه‌های اجتماعی برخلاف کودکان بازیگر و مدل، معمولاً تحت قوانین مشخص کار کودک، بیمه، ارزیابی ریسک و محدودیت ساعات کاری قرار ندارند. این خلأ قانونی باعث افزایش احتمال بهره‌کشی اقتصادی و آسیب‌های جسمی و روانی می‌شود.

ردیف	حوزه خطر	توضیح
۲	تبدیل کودک به ابزار درآمذایی	فعالیت کودک در فضای مجازی می‌تواند از یک سرگرمی خانوادگی به فعالیت اقتصادی تبدیل شود. در آمد حاصل از تبلیغات، همکاری با برندها و افزایش دنبال‌کنندگان ممکن است بدون تضمین حقوق مالی کودک در اختیار والدین یا شرکت‌ها قرار گیرد.
۳	نقض حریم خصوصی و امنیت داده‌ها	انتشار مداوم تصاویر و اطلاعات شخصی کودک می‌تواند کنترل او بر هویت رقومی (دیجیتال) آینده‌اش را کاهش دهد. این محتوا ممکن است در آینده باعث آسیب به اعتبار اجتماعی، شغلی و شخصی کودک شود.
۴	آسیب به شکل‌گیری هویت کودک	هویت کودک ممکن است به‌جای رشد طبیعی، تحت‌تأثیر تعداد لایک‌ها، نظر مخاطبان و اهداف تجاری شکل گیرد. کودک ممکن است احساس کند باید مطابق انتظارات مخاطبان رفتار کند و نه براساس نیازهای واقعی خود.
۵	فشار روانی و از بین رفتن مرز بازی و کار	تولید محتوا شامل آماده‌سازی، تمرین، فیلم‌برداری و اصلاح محتواست که عملاً می‌تواند زمان کاری محسوب شود. نبود تعریف مشخص از ساعات کار باعث می‌شود کودک احساس کند همیشه در معرض نمایش است.
۶	وابستگی مالی خانواده به کودک	موفقیت اقتصادی کودک اینفلوئنسر می‌تواند خانواده را به درآمد او وابسته کند. این وابستگی ممکن است فشار زیادی برای ادامه فعالیت و تولید محتوای بیشتر بر کودک ایجاد کند.
۷	تغییر نقش والدین به مدیر تجاری کودک	والدین ممکن است هم‌زمان نقش مدیر برنامه، مذاکره‌کننده قرارداد، تولیدکننده محتوا و مدیر مالی را برعهده بگیرند. این تغییر نقش می‌تواند رابطه عاطفی والد - کودک را تحت‌تأثیر قرار دهد.
۸	آسیب به روابط خانوادگی	فعالیت حرفه‌ای کودک در فضای مجازی می‌تواند باعث اختلاف میان والدین، فشار بر خواهر و برادرها و ایجاد تنش در خانواده شود. برخی اعضای خانواده ممکن است با انتشار محتوا مخالف باشند.
۹	قلدری و آزار سایبری	کودکان مشهور در فضای مجازی ممکن است هدف تمسخر، توهین یا حملات آنلاین قرار گیرند. انتشار محتوای خجالت‌آور دوران کودکی می‌تواند در آینده نیز پیامدهای اجتماعی داشته باشد.
۱۰	انتشار محتوای تحقیرآمیز یا آسیب‌زا	برخی والدین برای افزایش بازدید، لحظات ناراحت‌کننده یا خصوصی کودک را منتشر می‌کنند. این رفتار می‌تواند کرامت کودک را نقض کرده و باعث آسیب عاطفی شود.
۱۱	نبود رضایت واقعی کودک	کودکان کم‌سن توانایی کامل برای درک پیامدهای بلندمدت انتشار تصاویر خود را ندارند. بنابراین، تصمیم‌گیری صرفاً توسط والدین ممکن است با منافع واقعی کودک تعارض داشته باشد.

در نتیجه می‌توان گفت که کودکان فعال در شبکه‌های اجتماعی با نوع جدیدی از کار مواجه‌اند که در آن زندگی شخصی، هویت و عملکرد آن‌ها به ارزش اقتصادی تبدیل می‌شود.

۴-۱. چالش مفهومی و آماری کار کودک در فضای مجازی

فناوری‌های رقومی (دیجیتال)، مفهوم سنتی کودک کار و نیز چارچوب‌های کلاسیک آن را به چالش کشیده‌اند. اگرچه اتصال رقومی (دیجیتال) فرصت‌های یادگیری و بیان خلاقانه را گسترش می‌دهد، اما هم‌زمان بازارهای کار را بازآرایی کرده و اشکال جدید و اغلب پنهان کودک کار را در محیط رقومی (دیجیتال) پدید آورده است. پدیده‌ای که گاه از آن با عنوان «کودک کار رقومی (دیجیتال)» یاد می‌شود. در این فضا، هر گونه فیلم یا تصاویر کودکان در فضای مجازی با هر قصدی اعم از مدلینگ، تبلیغات یا هر موضوع دیگری به‌نوعی بهره‌کشی یا بردگی کودکان است و در دنیای فعلی این نوع بردگی به شکل‌های مختلف و گوناگونی دیده می‌شود [۱۷]. در حال حاضر، هیچ تعریف حقوقی مورد توافق بین‌المللی برای کودک کار رقومی (دیجیتال) وجود ندارد. اگرچه محققان دسته‌بندی برای آن در نظر گرفته‌اند. برای نمونه می‌توان به دسته بندی وان و همکارانش در سال ۲۰۲۰ اشاره کرد که در پژوهش خود شکل‌های جدید استثمار اقتصادی کودکان در محیط رقومی (دیجیتال) را نشان می‌دهند، که در ادامه مورد بررسی قرار خواهند گرفت:

۱) پروفایل سازی و تصمیم‌گیری خودکار: پروفایل سازی و تصمیم‌گیری خودکار^۱ اشاره به این دارد که در محیط رقومی (دیجیتال)، شرکت‌ها و پلتفرم‌های آنلاین حجم زیادی از داده‌های کودکان را جمع‌آوری می‌کنند. این داده‌ها شامل اطلاعاتی مانند رفتارهای جست‌وجو، علایق، بازی‌های مورد استفاده، مدت زمان حضور آنلاین، تعاملات و الگوهای مصرفی کودکان است. سپس این اطلاعات توسط الگوریتم‌ها تحلیل می‌شود تا یک پروفایل رقومی (دیجیتال) از کودک ایجاد شود. هدف اصلی این پروفایل سازی معمولاً شناخت بهتر کودک برای ارائه تبلیغات شخصی‌سازی شده و افزایش درآمد شرکت‌هاست. برای مثال، یک پلتفرم ممکن است براساس بازی‌هایی که کودک انجام می‌دهد یا ویدئوهایی که مشاهده می‌کند، علایق او را پیش‌بینی کرده و تبلیغات متناسب با آن نمایش دهد.

۲) تجاری سازی بازی کودکان:^۲ در گذشته، بازی‌ها بیشتر به عنوان فعالیتی برای رشد، سرگرمی و یادگیری کودک شناخته می‌شد، اما در محیط رقومی (دیجیتال)، بسیاری از بازی‌ها به محیط‌های تجاری تبدیل شده‌اند که هدف آنها کسب درآمد از رفتار کودکان است. در بسیاری از بازی‌های آنلاین، شرکت‌ها از روش‌هایی استفاده می‌کنند که کودک را به پرداخت پول یا ادامه فعالیت بیشتر در بازی تشویق می‌کند. نمونه‌های این شکل از استثمار:

- **تبلیغات درون بازی:** نمایش تبلیغات کالاها و خدمات در محیط بازی کودک.
- **بازی‌های رایگان با امکانات پولی:** بازی در ابتدا رایگان است، اما برای دسترسی به مراحل، امکانات یا شخصیت‌های بهتر، کودک باید خرید انجام دهد.
- **خریدهای درون برنامه‌ای:** کودک برای دریافت امکانات بیشتر، لباس شخصیت، امتیاز یا ابزارهای بازی هزینه پرداخت می‌کند.
- **استفاده از تکنیک‌های روان‌شناختی:** برخی بازی‌ها با ایجاد هیجان، رقابت یا محدودیت زمانی، کودک را به ادامه بازی یا خرید بیشتر تشویق می‌کنند.

۳) کار کودک رقومی (دیجیتال): کار کودک رقومی (دیجیتال) به فعالیت‌هایی اشاره دارد که کودکان در فضای آنلاین انجام می‌دهند و از طریق آن برای خود، خانواده یا شرکت‌ها ارزش اقتصادی ایجاد می‌کنند. این فعالیت‌ها ممکن است در ظاهر شبیه سرگرمی باشند، اما در برخی شرایط ویژگی‌های کار واقعی پیدا می‌کنند. سه نمونه مهم از کار کودک رقومی (دیجیتال) عبارت‌اند از:

الف) کودک تولیدکننده محتوا یا اینفلوئنسر کودک:^۳ در این حالت، کودکان در شبکه‌های اجتماعی مانند تولیدکنندگان محتوا فعالیت کرده و از طریق جذب مخاطب، تبلیغ کالاها یا همکاری با برندها ارزش اقتصادی ایجاد می‌کنند. برخی از مهم‌ترین خصیصه‌های این دسته عبارت‌اند از:

- تولید مداوم عکس، ویدئو یا محتوای تبلیغاتی؛
- معرفی محصولات و خدمات به دیگر کودکان؛
- مدیریت صفحه توسط والدین یا شرکت‌ها؛
- ایجاد درآمد از تبلیغات و همکاری تجاری.

ب) وبلاگ نویسی و تولید ویدئو آنلاین: کودکان ممکن است با تولید ویدئو در پلتفرم‌هایی مانند سایت‌های اشتراک ویدئو، به تولیدکننده محتوا تبدیل شوند. اگرچه این فعالیت می‌تواند سرگرمی باشد، اما زمانی که با هدف کسب درآمد، تبلیغات و تولید منظم محتوا انجام شود، به عنوان کار شناخته می‌شود.

ج) ورزش‌های الکترونیکی حرفه‌ای: برخی کودکان و نوجوانان در مسابقات حرفه‌ای بازی‌های رایانه‌ای شرکت کرده و از طریق جایزه، قراردادهای تبلیغاتی یا حمایت مالی درآمد کسب می‌کنند. این فعالیت‌ها می‌توانند از حالت بازی خارج شده و به نوعی کار کودک تبدیل شوند. برخی از مهم‌ترین خصیصه‌های این دسته عبارت‌اند از:

- تمرین طولانی مدت برای مسابقات؛
- فشار برای کسب نتیجه؛

● قراردادهای مالی؛

● وابستگی درآمد به عملکرد کودک [۲۰].

جایرو^۱ نیز در تعریف خود از اصطلاح کودکان^۲ استفاده می‌کند. کودکانی که در پلتفرم‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی معرفی و نمایش داده می‌شوند، تعداد زیادی بیننده و دنبال‌کننده جذب می‌کنند و اغلب از طریق محتوای تبلیغاتی حمایت‌شده درآمد کسب می‌کنند. در ادامه نیز اشاره می‌کند که این کودکان بخش قابل توجهی از بازار مدرن اینفلوئنسرها را تشکیل می‌دهند. برای نمونه نیز دوقلوهای ۱۲ ساله **لیا و آوا کلمنتس را معرفی می‌کند** که نزدیک به دو میلیون دنبال‌کننده در اینستاگرام دارند که برای هر پست تبلیغاتی، بیش از **۱۰ هزار دلار** درآمد کسب می‌کنند [۲۱].

در بحث آمار رسمی، این کودکان نیز چالش‌های وجود دارد. برای نمونه و براساس گزارش‌های یونیسف [۱۸]، بخش قابل توجهی از فعالیت‌های رقومی (دیجیتال) کودکان خارج از چارچوب‌های رسمی بازار کار انجام می‌شود. فضاهایی که معمولاً تحت نظام‌های شناسایی، تنظیم و پایش کار کودک قرار ندارند. در نتیجه:

● این فعالیت‌ها در آمارهای رسمی بازتاب نمی‌یابند؛

● چارچوب‌های سنجش موجود تمایزی میان کار حضوری و کار رقومی (دیجیتال) قائل نمی‌شوند؛

● بسیاری از پژوهش‌های مرتبط با پلتفرم‌های رقومی (دیجیتال) اساساً برای شناسایی مشارکت کودکان طراحی نشده‌اند؛

● برخی فعالیت‌ها از طریق حساب‌های کاربری مشترک یا بدون احراز هویت سنی معتبر انجام می‌شوند؛

● خود زیرساخت‌های رقومی (دیجیتال) می‌توانند به پنهان‌سازی بدترین اشکال کار کودک کمک کنند.

۲-۴. کودکان کار در فضای مجازی در چارچوب قوانین بین‌الملل

همان‌طور که اشاره شد، در محیط رقومی (دیجیتال)، برخی کودکان با تبدیل شدن به اینفلوئنسرهای (تأثیرگذاران) رسانه‌های اجتماعی به یک منبع مهم درآمد برای خانواده‌های خود تبدیل شده‌اند. جذب کودکان به عنوان اینفلوئنسر، برای شرکت‌ها، ابزاری سودآور محسوب می‌شود. زیرا این کودکان می‌توانند اعتماد و علاقه سایر کودکان را جلب کنند. دلیل این امر آن است که کودکان دیگر قادرند با اینفلوئنسر ارتباط برقرار کنند، خود را شبیه او ببینند یا احساس کنند که به او نزدیک هستند. فعالیت کاری کودکان اینفلوئنسر (بسته به سن کودک) اغلب توسط والدین برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و تشویق می‌شود. کودکان برای ایفای نقش خود در این فعالیت‌ها، ممکن است که:

● هر روز لباس‌های خاصی بپوشند؛

● از متن‌ها و سناریوهای از پیش آماده شده پیروی کنند؛

● در ویدئوهایی که توسط والدین ضبط می‌شود ایفای نقش کنند؛

● در حالی که ممکن است آگاه باشند یا نباشند، محصولات یا خدماتی را به همسالان خود تبلیغ کنند.

اگرچه فعالیت اینفلوئنسری ممکن است در ظاهر جنبه سرگرمی و بازی داشته باشد، اما این فعالیت‌ها همیشه با تعریف «بازی» که در کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد ارائه شده است مطابقت ندارند. برعکس، این فعالیت‌ها شباهت بیشتری به کار دارند (مانند فعالیت کودکان اجراکننده در رسانه‌ها) و می‌توانند شکل جدیدی از کار کودک محسوب شوند.

ماده (۳۲) کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد معمولاً با حمایت از کودکان در برابر کار کودک، از جمله کارهای مضر یا خطرناک، مرتبط دانسته می‌شود.

فعالیت‌های اینفلوئنسری معمولاً به دلیل نبود خطر فوری یا مستقیم، در دسته «کارهای خطرناک» قرار نمی‌گیرند. مگر در شرایطی که:

● اینفلوئنسر کودک حرکات خطرناک یا بدل‌کاری‌های مرگبار انجام دهد.

● ویدئوهای تولید شده برای فعالیت‌های غیرقانونی مانند تولید محتوای سوءاستفاده جنسی از کودکان مورد استفاده قرار گیرند.

1. Jayroe
2. Kidfluencers

باین حال، ماده (۳۲) کنوانسیون حقوق کودک همچنین مقرر می‌کند که فعالیت اینفلوئنسری نباید برای سلامت کودک یا رشد جسمی، ذهنی، روحی، اخلاقی، یا اجتماعی او زیان‌آور باشد و نباید با آموزش و تحصیل کودک تداخل ایجاد کند. در این زمینه، اصول دیگری مانند اصل بهترین منافع کودک ماده (۳) و حق رشد و تکامل کودک ماده (۶) نیز در کنوانسیون مذکور اهمیت دارند.

این بدان معناست که این فعالیت‌ها نباید:

- بیش از اندازه زمان بر باشند؛
 - از نظر جسمی فشار زیادی بر کودک وارد کنند؛
 - از نظر عاطفی و روانی برای کودک طاقت‌فرسا باشند.
- باین حال، اگر کودکی بخواهد به یک اینفلوئنسر محبوب تبدیل شود و جایگاه خود را حفظ کند، ممکن است مجبور باشد:
- به‌طور بسیار منظم و مداوم ویدئو، عکس و سایر محتواها را در شبکه‌های اجتماعی منتشر کند؛
 - به‌صورت هفتگی یا حتی روزانه محتوای باکیفیت و سرگرم‌کننده تولید کند.
 - همچنین، تمرین برای شرکت در مسابقات ورزش‌های الکترونیکی نیز زمان بسیار زیادی نیاز دارد و فشار برای ادامه عملکرد و حفظ موفقیت در هر دو حوزه بالاست.

باوجود این، در بسیاری از قوانین ملی، حمایت از کودکان در برابر کارهای آسیب‌زا یا خطرناک؛ پرفشار؛ یا از نظر احساسی طاقت‌فرسا معمولاً فقط به رابطه‌های رسمی استخدامی محدود می‌شود.

در نتیجه، فعالیت کودکان به‌رغم آثار بالقوه زیان‌بار، اغلب خارج از چارچوب‌های قانونی باقی می‌مانند. اگرچه برخی از کشورها تدابیر قانونی برای این امر در نظر گرفته‌اند که در ادامه بررسی خواهد شد. کشورهای که خلأ قانونی در این حوزه دارند و بدون حمایت قانونی کافی باقی بمانند، تنها به محدودیت‌هایی وابسته باشند که والدین برای آن‌ها تعیین می‌کنند. بدیهی است که این نوع حمایت همیشه به میزان کافی اتفاق نمی‌افتد. به‌خصوص زمانی که والدین خود بخشی از فعالیت کودکان در این حوزه باشند و آن‌را فعالانه تشویق کنند، یا زمانی که این فعالیت به یک فعالیت اقتصادی بسیار سودآور تبدیل شده باشد [۲۱].

۵. کشور فرانسه

قانون شماره ۲۰۲۰-۱۲۶۶، در ۱۹ اکتبر سال ۲۰۲۰ در فرانسه به‌منظور چگونگی بهره‌برداری تجاری از تصویر کودکان زیر ۱۶ سال تدوین و به تصویب مجلس شورای ملی و سنا فرانسه رسیده است. قانون مذکور، تغییراتی را در بخش‌های از قانون کار فرانسه ایجاد کرده است.

در ماده (۲) این قانون اشاره شده، وقتی مرجع اداری ذی‌صلاح تشخیص دهد که یک محتوای تصویری - صوتی بدون رعایت دریافت مجوز قبلی یا بدون اعلام قانونی اقدام به استفاده تجاری از تصویر کودکان زیر ۱۶ سال در پلتفرم‌های آنلاین کرده و در دسترس عموم قرار گرفته، می‌تواند مرجع قضایی را مطلع کند تا طبق مقررات اقدام لازم جهت توقف آن را به عمل برسانند.

در ماده (۳) نیز انتشار تصویر کودکان زیر ۱۶ سال را باقیود زیر در پلتفرم‌های ویدئویی را مشروط به مطلع ساختن مرجع ذی‌صلاح می‌دانند:

- هنگامی که مجموع زمان یا تعداد ویدئوها در یک بازه تعیین شده از حدی مشخصی فراتر رود،
- زمانی که انتشار این ویدئوها برای مسئول تولید یا پخش، درآمد مستقیم یا غیرمستقیم بالاتری از حد تعیین شده توسط مصوبه دولت ایجاد کند.
- اگر درآمد مستقیم یا غیرمستقیم از انتشار ویدئوها از حد مشخص شده فراتر رود؛ درآمد اضافی باید بدون تأخیر به صندوق واریزها و سپرده‌ها^۱ واریز می‌شود و تارسیدن کودک به سن قانونی یا بلوغ قانونی توسط این صندوق مدیریت می‌شود.
- در موارد اضطراری و استثنایی، برداشت‌هایی از صندوق مجاز است.

- بخشی از درآمدها پس از تعیین مرجع ذی صلاح می‌تواند در اختیار والدین قرار گیرد.
- همچنین عدم اجرای مواد مذکور جریمه مالی (۳۷۵۰ یورویی) خواهد داشت [۱۹].

۶. کشور ایالات متحده آمریکا

در آمریکا ۱۶ ایالت قانون تولیدکنندگان محتوا^۱ را معرفی کرده‌اند که مستلزم واریز بخشی از درآمد تولیدکنندگان خردسال به یک حساب امان^۲ است. تصویب قوانینی در سال ۲۰۲۳ در ایلینوی^۳ و همچنین مینه‌سوتا^۴ و کالیفرنیا^۵ در سال ۲۰۲۴ نمونه‌های از تصویب قانون برای تولیدکنندگان خردسال محتواست. شکل (۱) ایالات‌های مختلفی که در بحث تولید محتوا اقدام به قانونگذاری کردند را نشان می‌دهد.

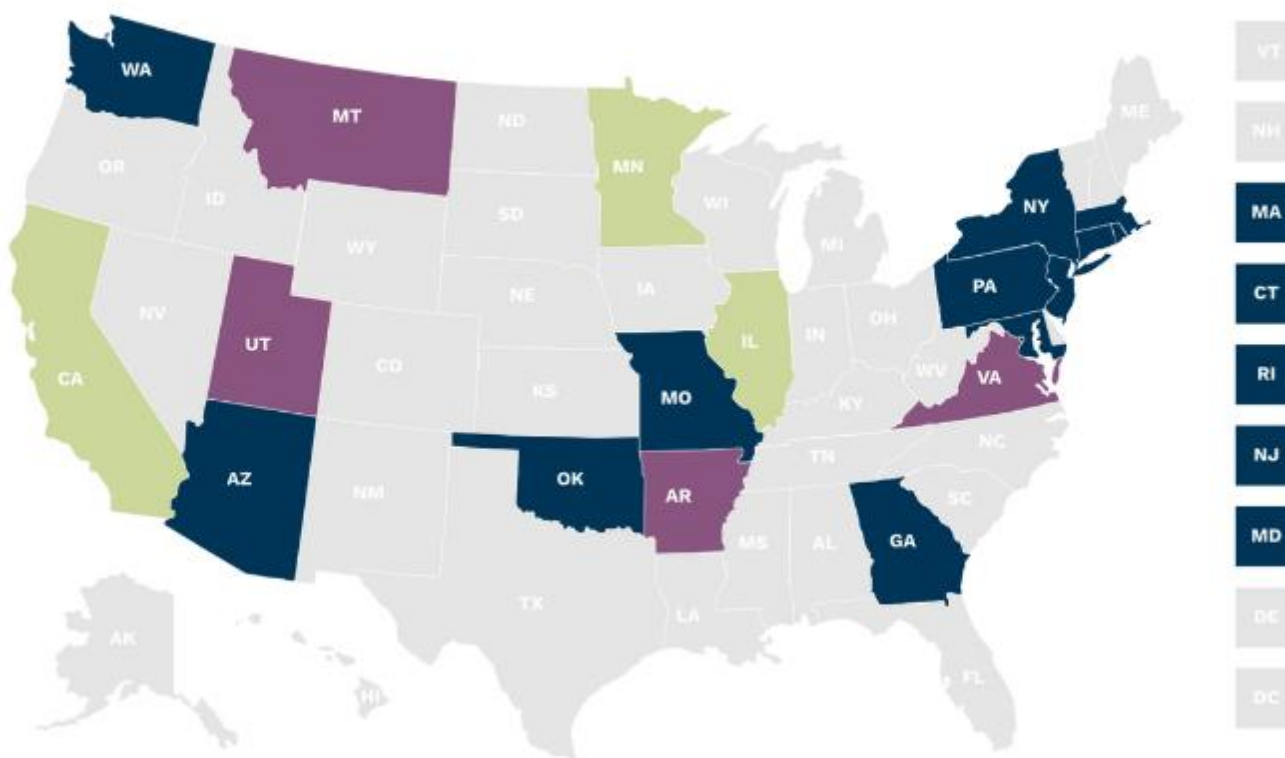
شکل ۱. اقدام قانونی ایالات‌های آمریکا در خصوص تولید محتوا [۲۰]

Which states are considering content creator legislation in 2025?

Introduced in 2025

Enacted in 2025

Enacted prior to 2025

1. Content Creator Legislation
2. Trust Account
3. Illinois
4. Minnesota
5. California

ایالت یوتا، اولین ایالتی بود که قانون تولیدکنندگان محتوا را تصویب کرد (UT SB 322). قانون جدید یوتا، ایجاد حساب‌های امانی برای تولیدکنندگان محتوای خردسال را الزامی می‌کند. همچنین این قانون مستلزم آن است که تولیدکنندگان محتوا، محتوایی را که افراد را به‌عنوان خردسال نشان می‌دهد، بنا به درخواست آنها پس از هجده سالگی حذف کنند [۲۰].

۱-۶. حساب امن

حساب‌های امن برای تولیدکنندگان محتوا، بر پایه قانون کوگان کالیفرنیا مصوب سال ۱۹۳۹ تدوین شده است. پس از آنکه جکی کوگان،^۱ که کودک بازیگر بود، متوجه شد که بیشتر پولی که به‌عنوان بازیگر کودک به دست آورده بود، از بین رفته است. در آن زمان، طبق قانون کالیفرنیا، هرگونه غرامتی که به یک خردسال پرداخت می‌شد، متعلق به والدین او بود. کالیفرنیا در سال ۲۰۲۴ قانون کوگان را اصلاح کرد تا روشن کند این قانون شامل خردسالانی که به‌عنوان تولیدکننده محتوا استخدام شده‌اند نیز می‌شود [۲۰].

ایالت ایلینوی:^۲ به‌عنوان اولین ایالتی شناخته می‌شود که اقدام به تغییر قانون کار کودکان در فضای مجاری کرد. این تغییرات در قانون شماره SB1782 ایالت فوق آورده شده است. مطابق قانون مذکور:

- یک کودک زیر سن ۱۶ سال زمانی شاغل در ولاگ^۳ به حساب می‌آید که:
 - در یک دوره ۳۰ روزه، در بیش از ۳۰ درصد از محتوای تولید شده، حضور داشته باشد.
 - اگر تعداد بازدیدها به حد تعیین شده پلتفرم برای دریافت درآمد برسد یا ولاگر حداقل ۰/۱۰ دلار به‌ازای هر بازدید دریافت کند، فعالیت کودک مشمول قانون می‌شود.
 - در بخش حق حذف محتوا در آینده در قانون فوق اشاره شده است که کودک پس از رسیدن به سن قانونی می‌تواند درخواست حذف دائمی ویدئوهایی را بدهد که شامل تصویر، نام یا عکس او هستند.
 - در نتیجه مطابق قانون ولاگر باید برای کودکی که در ولاگ حضور فعال داشته حق الزحمه را در نظر بگیرد و آن را در یک حساب امن کنار بگذارد تا پس از رسیدن فرد خردسال بتواند از آن بهره‌مند شود.
- حساب امن موردنیاز طبق این بخش باید حداقل موارد زیر را ارائه دهد:
 - ۱) اینکه وجوه موجود در حساب امن فقط در اختیار خردسال ولاگر که در کار ولاگینگ فعالیت می‌کند، قرار گیرد؛
 - ۲) حساب توسط یک بانک، شرکت امن نگهداری شود؛
 - ۳) وجوه موجود در حساب پس از رسیدن فرد به سن هجده سالگی یا تا زمانی که فرد از قید مسئولیت رها شود، در اختیار فرد ولاگر که در کار ولاگینگ فعالیت می‌کند، قرار گیرد؛
- اگر یک ولاگر آگاهانه یا بی‌پروا این بخش را نقض کند، یک فرد زیر سن قانونی اقامه دعوی کند. دادگاه می‌تواند به فردی زیر سن قانونی که در هر دعوی مطرح شده مطابق با این بخش پیروز شود، خسارات زیر را اعطا کند:
 - ۱) خسارات واقعی؛
 - ۲) خسارات تنبیهی؛
 - ۳) هزینه‌های دعوی، از جمله هزینه‌های وکیل و هزینه‌های دادرسی [۲۱].

1. Jackie Coogan

2. Illinois

۳. Vlog: به معنای محتوایی است که در ازای دریافت وجه، در یک پلتفرم آنلاین به اشتراک گذاشته می‌شود.

۷. کشور ایران

در بند «۴» اصل (۴۳) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بر «عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری» تأکید می‌کند. تأکیدی که می‌تواند کودکان و نوجوانان را نیز دربرگیرد. زیرا آنان به دلیل شرایط سنی، نیازمند حمایت مضاعف در برابر استثمار اقتصادی، اجبار به کار و فعالیت‌های کاری نامتناسب با سن و شرایط جسمی و روانی خود هستند. در نتیجه توجه دولت به مشکلات کودکان و پیش‌بینی خطرهایی که ممکن است آن‌ها را تهدید کند، از مهم‌ترین وظایف حاکمیت است و باید در اولویت قرار گیرد. بسیاری از چالش‌های مربوط به حقوق کودکان به دلیل نبود قوانین دقیق و به‌روز، ناهماهنگی میان نهادهای ضعف فرهنگ‌سازی درباره حقوق شهروندی، کمبود آموزش رسانه‌ای در زمینه حمایت از کودکان و افزایش تعداد کودکانی که در معرض آسیب قرار دارند، به وجود آمده است. هرچند در قانون کار، قانون حمایت از اطفال و سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (که در ادامه بررسی خواهد شد) مقرراتی برای کودکان و حمایت از آن‌ها پیش‌بینی شده است، اما این حمایت‌های قانونی نتوانسته‌اند به‌طور مؤثر کودکان را در فضای مجازی تحت پوشش قرار دهند و از آن‌ها حمایت کافی به عمل آورند.

۷-۱. قانون کار

قانون کار جمهوری اسلامی ایران، اصلی‌ترین قانون تنظیم‌کننده روابط بین کارگر و کارفرما در بخش خصوصی و بسیاری از بخش‌های عمومی است. این قانون در ۲۹ آبان ۱۳۶۹ به تصویب نهایی مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید و تا امروز تغییرات اساسی در متن اصلی آن ایجاد نشده، اما آیین‌نامه‌های اجرایی، بخشنامه‌های شورای عالی کار و برخی اصلاحات جزئی (مانند تبصره‌های الحاقی در سال‌های ۱۳۹۴ و بعد) به آن اضافه شده است. مطابق قانون، به کارگیری افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است.^۱ از سوی دیگر در مشاغل و کارهایی که به علت ماهیت آن یا شرایطی که کار در آن انجام می‌شود برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان‌آور است، حداقل سن کار هجده سال تمام خواهد بود. تشخیص این امر با وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی است.

۷-۲. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان

قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (مصوب ۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۹ مجلس شورای اسلامی و تأیید شده توسط شورای نگهبان در ۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۹) مهم‌ترین قانون در حوزه حمایت و پیشگیری از آسیب به کودکان و نوجوانان زیر ۱۸ سال است. این قانون، جایگزین قانون قدیمی حمایت از کودکان و نوجوانان (مصوب ۱۳۸۱) شد و بسیاری از خلأهای قانونی قبلی را پوشش می‌دهد. مطابق ماده (۱۵) هرگونه بهره‌کشی اقتصادی برخلاف مقررات قانون کار از اطفال و نوجوانان ممنوع است و مرتکب به حبس درجه ۶ محکوم می‌شود.

در ماده (۱) نیز بهره‌کشی اقتصادی آورده شده است. مطابق تعریف، بهره‌کشی اقتصادی عبارت‌اند از: به کارگیری غیرقانونی طفل و نوجوان و یا وادار کردن یا گماردن او به کار یا خدمتی که از لحاظ جسمی، روانی، اخلاقی یا اجتماعی با نظر به وضعیت طفل و نوجوان برای وی مضر یا خطرناک باشد.

در ماده (۳) قانون نیز اشاره شده است: در صورتی که طفل یا نوجوان در معرض بزه‌دیدگی یا ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار گیرد، وضعیت مخاطره‌آمیز محسوب شده و موجب مداخله و حمایت قانونی از طفل و نوجوان می‌شود: **الف)** بی‌سرپرستی طفل و نوجوان و یا بی‌توجهی و سهل‌انگاری در انجام وظایف قانونی و شرعی نسبت به آنان از سوی هر شخصی که مکلف به آن است؛

ب) ابتلای هریک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به بیماری یا اختلال‌های رفتاری، روانی یا شخصیتی و یا بیماری‌های جسمی واگیر صعب‌العلاج به تشخیص پزشکی قانونی؛

۱. اگرچه ماده (۱۸۸) قانون کار با خارج کردن کارگاه‌های خانوادگی واجد شرایط از شمول قانون کار، یک خلأ یا ابهام حمایتی در زمینه اشتغال کودکان ایجاد می‌کند. باین حال، این ماده به‌صراحت مجوز به کارگیری افراد زیر ۱۵ سال را صادر نکرده است و ممنوعیت مقرر در ماده (۷۹) نیز صراحتاً در ماده (۱۸۸) مستثنا نشده است.

- (پ) زندانی شدن هریک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی؛
- (ت) ابتلای هریک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به اعتیادهای زیان‌آور نظیر مواد مخدر و روانگردان یا قمار؛
- (ث) قوادی و یا دائر یا اداره کردن مراکز فساد و فحشا توسط هریک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی و یا اشتها آنها به فساد اخلاق و فحشا؛
- (ج) خشونت مستمر والدین، اولیا، سرپرستان قانونی و یا سایر اعضای خانواده نسبت به یکدیگر؛
- (چ) عدم اقدام برای ثبت واقعه ولادت یا عدم اخذ اسناد سجلی یا هویتی برای طفل یا نوجوان بدون عذر موجه؛
- (ح) بازماندن طفل و نوجوان از تحصیل؛
- (خ) طرد شدن طفل و نوجوان از سوی خانواده؛
- (د) کم توانی جسمی یا ذهنی طفل و نوجوان، ابتلای وی به بیماری‌های خاص یا اختلال هویت جنسی؛
- (ذ) نقض قوانین جزایی توسط طفل یا ارتکاب جرم توسط نوجوان و یا استفاده از آنها در فعالیت‌های مجرمانه، وارد شدن یا وارد کردن طفل و نوجوان در فعالیت‌هایی نظیر تکدیگری و قاچاق و همچنین اعتیاد آنان به مواد مخدر، روانگردان یا مشروبات الکلی؛
- (ر) هرگونه وضعیت زیان‌بار ناشی از فقر شدید، آوارگی، پناهندگی، مهاجرت یا بی‌تابیتی؛
- (ز) فرار مکرر از خانه یا مدرسه و ترک تحصیل از سوی طفل یا نوجوان؛
- (ژ) سوءرفتار نسبت به طفل و نوجوان و یا بهره‌کشی از او.

۳-۷. سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (مصوب ۱۴۰۰ شورای عالی فضای مجازی)

سند مذکور در راستای اجرای «تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات» و «طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات» تدوین شده و هدف اصلی آن فراهم‌سازی فضای مجازی ویژه خردسالان، کودکان و نوجوانان (افراد کمتر از ۱۸ سال) در چارچوب فرهنگ اسلامی-ایرانی، برای استفاده مناسب و پیشگیری از آسیب‌هاست. این سند، هیچ اشاره‌ای به موضوع «کودک کار» یا اشتغال / اشتغال / استعمار کودکان ندارد. به عبارت دیگر محور اصلی آن حفاظت از کودکان و نوجوانان در برابر آسیب‌های محتوایی، جرائم، سوءاستفاده (از جمله سوءاستفاده‌های احتمالی اقتصادی و کلاهبرداری) و ایجاد محیط ایمن و رده‌بندی شده است.

در مجموع، بررسی قوانین موجود در نظام قانونی ایران نشان می‌دهد اگرچه قانونگذار در حوزه حمایت از کودکان، به‌ویژه از طریق قانون کار جمهوری اسلامی ایران و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، سازوکارهایی را برای پیشگیری از کودک کار، ممنوعیت بهره‌کشی اقتصادی و مداخله حمایتی در شرایط آسیب‌زا پیش‌بینی کرده است، اما این چارچوب‌های قانونی عمدتاً با نگاه سنتی به کار کودک و محیط‌های فیزیکی کار تدوین شده‌اند و پاسخ‌گوی کامل تحولات ناشی از گسترش فضای رقومی (دیجیتال) نیستند. قانون کار با تعیین حداقل سن اشتغال و ممنوعیت به‌کارگیری کودکان، یکی از مهم‌ترین ابزارهای حقوقی مقابله با کار کودک محسوب می‌شود. با این حال، ساختار این قانون مبتنی بر وجود رابطه مشخص میان کارگر و کارفرماست، در حالی که در فعالیت‌های رقومی (دیجیتال) مانند تولید محتوا، اینفلوئنسری و ولاگری کودک، چنین رابطه‌ای معمولاً وجود ندارد و نقش والدین، پلتفرم‌های آنلاین، شرکت‌های تبلیغاتی و برندهای تجاری در ایجاد ارزش اقتصادی از فعالیت کودک پیچیده و چندلایه است. از این رو، بسیاری از اشکال جدید فعالیت اقتصادی کودکان در فضای مجازی ممکن است خارج از دامنه حمایت‌های صریح قانون کار باقی بمانند.

از سوی دیگر، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ظرفیت گسترده‌تری برای حمایت از کودکان در برابر آسیب‌های نوظهور ایجاد کرده است. مفاهیمی مانند «بهره‌کشی اقتصادی»، «وضعیت مخاطره‌آمیز»، «سوءرفتار نسبت به طفل و نوجوان» و ضرورت مداخله حمایتی در شرایط تهدیدکننده سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی و آموزشی کودک، می‌توانند مبنایی برای تحلیل برخی اشکال آسیب‌زای فعالیت کودکان در فضای رقومی (دیجیتال) قرار گیرند. با این حال، این قانون نیز به صورت مستقیم به پدیده‌هایی مانند کودک اینفلوئنسر، تولید محتوای تجاری توسط کودکان، درآمدزایی از تصویر و هویت رقومی (دیجیتال) کودک یا مسئولیت پلتفرم‌ها و برندهای تجاری اشاره نکرده است. بر این اساس، اگرچه قوانین موجود در ایران امکان حمایت از کودکان در برابر برخی مصادیق آشکار بهره‌کشی را فراهم می‌کنند، اما در مواجهه با کار کودک رقومی (دیجیتال) با خلأهای مهمی مواجه هستند. نبود تعریف قانونی مشخص از کودک تولیدکننده محتوا، نبود مقررات

درباره نحوه مدیریت و حفاظت از درآمد حاصل از فعالیت کودک، فقدان سازوکارهای ویژه برای حفاظت از حریم خصوصی و داده‌های شخصی کودکان، نبود الزامات مشخص برای پلتفرم‌های رقومی (دیجیتال) و شرکت‌های تبلیغاتی و فقدان مقرراتی مشابه برخی نظام‌های حقوقی پیشرو درباره حق حذف محتوا یا ایجاد حساب‌های امنی درآمد کودک، از مهم‌ترین چالش‌های موجود محسوب می‌شوند.

بنابراین، توسعه فضای رقومی (دیجیتال) و افزایش حضور کودکان در شبکه‌های اجتماعی، ضرورت بازنگری در سیاست‌های حمایتی و تکمیل چارچوب حقوقی کشور را آشکار می‌سازد. حمایت مؤثر از کودکان در این حوزه نیازمند رویکردی چندجانبه است که علاوه بر اصلاح قوانین موجود، مسئولیت والدین، پلتفرم‌های رقومی (دیجیتال)، برندها و نهادهای نظارتی را نیز مشخص کند. در چنین چارچوبی باید میان حق کودک برای مشارکت، خلاقیت و بهره‌مندی از فرصت‌های رقومی (دیجیتال) با ضرورت حفاظت از کرامت انسانی، حریم خصوصی، سلامت روانی، آموزش و منافع عالی کودک تعادل برقرار شود. بنابراین، مواجهه با پدیده کودک اینفلوئنسر و سایر اشکال کار کودک در فضای مجازی، نیازمند گذار از نگاه سنتی به کار کودک و حرکت به سمت ایجاد یک نظام حقوقی ویژه برای حمایت از کودک در اقتصاد رقومی (دیجیتال) است.

۸. پیشنهادها

به‌طور کلی موارد ذیل می‌تواند به‌عنوان پیشنهادهای کاربردی مدنظر قرار گیرند:

۸-۱. معیار پیشنهادی برای تشخیص فعالیت اقتصادی حرفه‌ای

همان‌طور که اشاره شد تمامی فعالیت کودکان را نباید در زمره کودکان کار دیجیتال در نظر گرفت. برای این منظور می‌توان با تعیین مجموعه‌ای از شاخص‌های عینی این تفاوت را مشخص کرد. این شاخص‌ها می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

جدول ۴. شاخص‌های پیشنهادی برای تعیین کودکان کار رقومی (دیجیتال)

شاخص	معیار پیشنهادی
هدف	کودک به‌طور مستقیم در جهت کسب درآمد یا ایجاد ارزش اقتصادی به کار گرفته شود.
استمرار	تکرار و استمرار فعالیت در یک دوره زمانی مشخص
زمان	اختصاص زمان منظم و قابل‌توجه به تولید محتوا یا تبلیغات
درآمد	کسب درآمد مستقیم یا غیرمستقیم از فعالیت
قرارداد	وجود قرارداد تبلیغاتی، اسپانسر یا تجاری
مخاطب	استفاده سازمان‌یافته از مخاطبان برای اهداف تجاری
مدیریت	مدیریت حرفه‌ای صفحه توسط والد، مدیر برنامه، شرکت یا آژانس
فشار	الزام یا فشار برای تولید مستمر محتوا
آسیب	ایجاد اختلال قابل‌احراز در تحصیل، استراحت، سلامت یا رشد کودک
درآمد	قرارگرفتن درآمد کودک تحت کنترل اشخاص دیگر بدون سازوکار حمایت مالی
...	...

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۲-۸. رضایت و عاملیت کودک

رضایت والدین به تنهایی نباید برای مشروعیت بخشی به فعالیت اقتصادی کودک کافی تلقی شود. در مواردی که کودک از درجه‌ای از رشد و توانایی تشخیص برخوردار است، باید نظری نیز در تصمیم‌گیری لحاظ شود. از این رو، در مقررات پیشنهادی باید میان: رضایت والدین یا ولی قانونی؛ نظر و رضایت کودک متناسب با سن و میزان رشد؛ مصلحت عالیه کودک تفکیک ایجاد شود.

در موارد اختلاف میان والدین و کودک، یا زمانی که فعالیت مورد نظر احتمالاً به سلامت، آموزش، امنیت یا کرامت کودک آسیب می‌رساند، تصمیم‌گیری نباید صرفاً بر اساس رضایت والدین صورت گیرد. برای افزایش قابلیت اجرا، پیشنهاد می‌شود شیوه احراز نظر کودک در آیین‌نامه مشخص شود. از جمله استفاده از ارزیابی مددکاری اجتماعی، مصاحبه تخصصی با کودک و در موارد اختلاف جدی، ارجاع به مرجع قضایی صالح.

۳-۸. مرجع تشخیص آسیب

برای تعیین مرجع آسیب به کودک از جمله «آسیب به سلامت» یا «آسیب به آموزش» می‌توان رویکرد چند سطحی را در نظر گرفت. برای نمونه:

سطح اول: ارزیابی اداری و حمایتی

در موارد عادی، مرجع تخصصی می‌تواند با همکاری دستگاه‌های مسئول حوزه کودک، گزارش‌های مربوط به ساعات فعالیت، وضعیت تحصیل و شرایط فعالیت را بررسی کند.

سطح دوم: ارزیابی تخصصی

در مواردی که آسیب جسمی یا روانی ادعا می‌شود، استفاده از نظر متخصص مربوط، مانند روان‌شناس، پزشک یا مددکار اجتماعی، امکان‌پذیر باشد.

سطح سوم: مداخله قضایی

در موارد اختلاف، بهره‌کشی شدید، اجبار، نقض جدی حقوق کودک یا تکرار تخلف، موضوع به مرجع قضایی ارجاع شود.

۴-۸. حمایت از درآمد کودک

در صورت مجاز دانستن فعالیت اقتصادی کودک، لازم است علاوه بر اصل مجاز بودن فعالیت، در خصوص مالکیت درآمد، نحوه نگهداری، حدود دسترسی و شیوه مصرف آن نیز سازوکار مشخصی پیش‌بینی شود. پیشنهاد می‌شود درآمد حاصل از فعالیت اقتصادی کودک به حسابی مستقل و تفکیک شده از دارایی‌های شخصی والدین، سرپرست یا مدیر برنامه واریز شود و برداشت از این حساب صرفاً در چارچوب منافع و نیازهای کودک امکان‌پذیر باشد. در این سازوکار، موارد زیر می‌تواند مورد توجه قرار گیرد:

- **تعیین مالکیت درآمد:** اصل بر این باشد که درآمد حاصل از فعالیت اقتصادی، متعلق به کودک است و والدین، سرپرست یا مدیر برنامه صرفاً در حدود اختیارات قانونی و با رعایت مصلحت کودک امکان مدیریت آن را داشته باشند.
- **ایجاد حساب مستقل برای کودک:** کلیه یا بخش اصلی درآمد ناشی از فعالیت اقتصادی کودک به حسابی به نام کودک و تحت سازوکار قانونی نظارت بر حساب افراد واریز شود تا با درآمد و دارایی والدین یا مدیر برنامه اختلاط پیدا نکند.
- **تعیین حدود برداشت و مصرف:** برداشت از حساب کودک برای هزینه‌های جاری خانواده یا مصارف شخصی والدین مجاز نباشد، مگر در مواردی که هزینه مستقیماً برای تأمین نیازهای اساسی، رفاه، آموزش، سلامت یا توسعه توانمندی‌های خود کودک انجام می‌شود.
- **تخصیص بخشی از درآمد به نیازهای جاری کودک:** بخشی از درآمد، متناسب با سن و نیازهای کودک، می‌تواند برای هزینه‌های آموزشی، درمانی، رفاهی و سایر نیازهای مستقیم وی اختصاص یابد و نحوه مصرف آن قابل ثبت و نظارت باشد.
- **پس‌انداز بخشی از درآمد:** درصد مشخصی از درآمد، به‌ویژه در فعالیت‌های اقتصادی مستمر یا درآمدهای قابل توجه، در حسابی پس‌اندازی نگهداری شود تا سرمایه‌ای برای آینده کودک فراهم شود و دسترسی کامل به آن پس از رسیدن به سن قانونی یا در شرایط مقرر امکان‌پذیر باشد.
- **شفافیت قراردادها و پرداخت‌ها:** قراردادهای مربوط به فعالیت اقتصادی کودک، میزان درآمد، نحوه پرداخت، سهم احتمالی واسطه یا مدیر برنامه و هزینه‌های مرتبط باید به صورت شفاف ثبت شود تا امکان کسر مبالغ غیرمتعارف یا انتقال درآمد کودک به اشخاص دیگر کاهش یابد.

- **نظارت و حسابرسی متناسب با میزان درآمد:** در فعالیت‌های اقتصادی مستمر یا با درآمد بالا، سازوکاری برای ثبت درآمد و هزینه و نظارت بر حساب کودک پیش‌بینی شود تا امکان سوءاستفاده، برداشت غیرمجاز یا تضییع حقوق مالی کودک کاهش یابد.
- **توجه به مصلحت کودک در تصمیم‌گیری:** هرگونه تصمیم درباره مصرف درآمد باید با اولویت منافع عالی‌ه کودک، سلامت، آموزش، رشد و آینده وی اتخاذ شود و درآمد کودک نباید به ابزاری برای تأمین هزینه‌های غیرمرتبط خانوار یا جبران بدهی‌های والدین تبدیل شود.
- **تعیین تکلیف وجوه در پایان دوره کودکی:** وجوه باقی‌مانده باید به گونه‌ای مدیریت شود که پس از رسیدن کودک به سن قانونی، امکان دسترسی و مالکیت مؤثر وی بر دارایی ایجاد شود و درآمد دوران کودکی صرفاً به دلیل مدیریت آن توسط والدین یا واسطه، به مالکیت آنان منتقل نشود.
- **حمایت ویژه در موارد آسیب‌پذیری:** در شرایطی که احتمال بهره‌کشی اقتصادی، اجبار خانوادگی یا تعارض منافع میان کودک و والدین یا مدیر برنامه وجود دارد، لازم است نظارت مستقل و سازوکار رسیدگی به شکایت و گزارش تخلف پیش‌بینی شود.

۵-۸. مسئولیت والدین، برندها و آژانس‌های تبلیغاتی

- تنظیم فعالیت کودک نباید صرفاً متوجه والدین باشد. در زنجیره اقتصادی تولید محتوای کودک ممکن است بازیگران متعددی حضور داشته باشند. بنابراین، قانون باید مسئولیت هریک از این بازیگران را متناسب با نقش و میزان تقصیر آنان مشخص کند. به خصوص، سفارش‌دهنده تبلیغی که آگاهانه کودک را وارد فعالیت ممنوع یا زیان‌بار می‌کند، نباید صرفاً به دلیل نبود رابطه استخدامی با کودک از مسئولیت خارج شود. برای نمونه، می‌توان برای موارد زیر ضمانت اجرا در نظر گرفت:
- استفاده از کودک در تبلیغات ممنوع؛
 - اجبار کودک به تولید محتوای تجاری؛
 - تبلیغ کالا یا خدمات نامناسب برای کودک؛
 - پنهان کردن درآمد کودک؛
 - پرداخت درآمد به حساب اشخاص دیگر؛
 - وادار کردن کودک به تولید محتوای تحقیرآمیز یا آسیب‌زا.

۶-۸. نظام ضمانت اجرا

- در موارد پیشنهادی ضمانت اجرا حتماً نباید از ابتدا صرفاً کیفری باشد. پیشنهاد می‌شود نظامی مرحله‌ای و متناسب با شدت تخلف طراحی شود.
- سطح اول، اقدامات حمایتی:** تذکر، آموزش والدین، مشاوره و ...
- سطح دوم، ضمانت اجرای اداری و مالی** که می‌تواند در صورت تکرار یا تخلف از موارد جریمه، تعلیق فعالیت تجاری صفحه کودک، محدودیت تبلیغات و ... استفاده کرد.
- سطح سوم، ضمانت اجرای سخت:** در موارد بهره‌کشی عمدی، اجبار، سوءاستفاده شدید مالی، به کارگیری کودک در فعالیت‌های خطرناک یا تکرار تخلف استفاده از ارجاع قضایی، اعمال مجازات کیفری مطابق قانون و ...
- بنابراین، مسیر حمایتی و مسیر کیفری باید از یکدیگر تفکیک، اما به یکدیگر متصل باشند.

۷-۸. مرجع هماهنگ‌کننده

- در ساختار پیشنهادی، ضروری است یک دستگاه یا مرجع مشخص (به عنوان پیشنهاد «دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه، موضوع ماده (۴) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان»)، مسئولیت هماهنگی ملی در حوزه حمایت از کودکان در فضای رقومی (دیجیتال) را برعهده داشته باشد. هدف از این سازوکار، جلوگیری از پراکندگی مسئولیت‌ها و ایجاد یک نقطه مشخص برای هماهنگی، پایش و پاسخ‌گویی است. در این چارچوب، با حفظ صلاحیت‌های قانونی دستگاه‌های تخصصی، دستگاه متولی حمایت از اطفال و نوجوانان می‌تواند به عنوان مرجع هماهنگ‌کننده تعیین شود و با همکاری دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط، از جمله وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت تعاون، کار و رفاه

اجتماعی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، قوه قضائیه و دادستانی، پلیس فتا و سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، وظایف زیر را برعهده داشته باشد:

- هماهنگی میان دستگاه‌های مسئول و تعیین سازوکار همکاری میان آنها؛
- تدوین و پیشنهاد دستورالعمل‌های اجرایی موردنیاز؛
- ایجاد و راهبری سامانه ملی ثبت و پایش موارد مرتبط؛
- دریافت و تجمیع گزارش‌های دستگاه‌های مسئول و پلتفرم‌های مشمول؛
- تعیین و پایش شاخص‌های آماری و عملکردی؛
- تهیه و انتشار گزارش سالیانه از وضعیت حمایت از کودکان در فعالیت‌های اقتصادی فضای رقومی؛
- ارجاع موارد تخلف به دستگاه صالح، حسب مورد؛
- پایش اجرای مقررات و شناسایی خلأهای اجرایی و مقرراتی.

در این ساختار، دستگاه‌های تخصصی همچنان صلاحیت‌ها و وظایف قانونی خود را حفظ می‌کنند و مرجع هماهنگ‌کننده جایگزین آنها نخواهد شد، بلکه مسئولیت هماهنگی، تجمیع اطلاعات و پاسخ‌گویی بین‌دستگاهی را برعهده خواهد داشت.

۸-۸. رابطه با قوانین موجود

برای تدوین و مداخله حقوقی در خصوص فعالیت اقتصادی کودکان در فضای رقومی (دیجیتال)، چند گزینه قابل تصور است:

• **اصلاح قانون حمایت از اطفال و نوجوانان:** در این روش، ماده یا فصل مشخصی به قانون حمایت از اطفال و نوجوانان افزوده شود و موضوعاتی از قبیل فعالیت اقتصادی کودک در فضای رقومی، درآمد و منافع مالی، مسئولیت پلتفرم‌ها، حریم خصوصی، شرایط فعالیت و ضمانت اجرا را پوشش دهد.

• **تصویب قانون مستقل:** در صورت احراز گستردگی و پیچیدگی موضوع و وجود ضرورت برای ایجاد یک چارچوب جامع، می‌توان قانون مستقلی با عنوانی مانند «قانون حمایت از کودکان در فعالیت‌های اقتصادی فضای رقومی (دیجیتال)» تدوین کرد.

• **ترکیب قانون و آیین‌نامه:** در این رویکرد، قانون اصول، حقوق، تکالیف، حدود مسئولیت دستگاه‌ها و پلتفرم‌ها و ضمانت اجرای اصلی را تعیین می‌کند و جزئیات اجرایی از طریق آیین‌نامه و دستورالعمل‌های مربوط تنظیم می‌شود. از جمله میزان ساعات فعالیت، نحوه محاسبه و نگهداری درآمد، شرایط و تعداد محتوا، نحوه ثبت فعالیت، سازوکار حساب امنی، استانداردهای فنی و الزامات پلتفرم‌ها و شیوه گزارش‌دهی. با توجه به ماهیت چندبُعدی موضوع و لزوم هماهنگی آن با قانون حمایت از اطفال و نوجوانان و سایر قوانین مرتبط، در این گزارش پیشنهاد می‌شود، گزینه نخست، یعنی ماده یا فصل مشخصی به قانون حمایت از اطفال و نوجوانان افزوده شده و جزئیات فنی و اجرایی، متناسب با تحولات فناوری و تجربه اجرایی، در آیین‌نامه و دستورالعمل‌های مربوط تنظیم شود.

۹-۸. آستانه‌های فعالیت تجاری

برای جلوگیری از شمول بیش از حد قانون، پیشنهاد می‌شود آیین‌نامه اجرایی حداقل چهار نوع آستانه را مشخص کند:

آستانه زمانی: تعداد ساعات فعالیت کودک در روز یا هفته به صورت دقیق مشخص شود.

آستانه درآمدی: میزان درآمد مستقیم یا ارزش اقتصادی فعالیت کودک به صورت کامل مشخص شود.

آستانه فعالیت: تعداد تولید یا انتشار محتوای تجاری در یک دوره مشخص به صورت دقیق بیان شود.

آستانه قراردادی: وجود قرارداد رسمی تبلیغاتی، اسپانسر یا تجاری به طور مشخص تدوین شود.

در صورت عبور فعالیت از آستانه‌های مقرر، فعالیت می‌تواند وارد نظام «فعالیت اقتصادی حرفه‌ای کودک» شود و مشمول ثبت، مجوز، محدودیت ساعات و حمایت مالی قرار گیرد.

۹. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

گسترش روزافزون فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، در کنار فرصت‌های آموزشی، ارتباطی و اقتصادی، زمینه ظهور شکل جدیدی از کار کودک را با عنوان «کودک کاری رقومی (دیجیتال)» فراهم کرده است. در این الگو، کودکان از طریق تولید محتوا، حضور در تبلیغات، بازاریابی اینفلوئنسری و فعالیت در پلتفرم‌های آنلاین به منبع درآمد تبدیل می‌شوند. هرچند این فعالیت‌ها در ظاهر با مشاغل سنتی کودکان کار تفاوت دارند، اما از منظر حقوق کودک، بسیاری از ویژگی‌های کار کودک از جمله بهره‌کشی اقتصادی، نقض حریم خصوصی، آسیب‌های روانی و اجتماعی، اختلال در آموزش و محرومیت از دوران کودکی را در خود دارند.

بررسی تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که دولت‌ها به تدریج در حال شناسایی این پدیده به عنوان یکی از اشکال نوین کار کودک هستند. کشور فرانسه با تصویب قانون حمایت از کودکان زیر ۱۶ سال در پلتفرم‌های آنلاین و برخی ایالت‌های آمریکا با ایجاد حساب‌های امانی برای درآمد کودکان تولیدکننده محتوا، تلاش کرده‌اند از حقوق مالی و شخصیتی این گروه حمایت کنند. در مقابل، در ایران اگرچه قانون کار و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ظرفیت‌هایی برای مقابله با بهره‌کشی اقتصادی از کودکان فراهم کرده‌اند، اما مقررات اختصاصی برای فعالیت کودکان در فضای مجازی و اقتصاد رقومی (دیجیتال) وجود ندارد.

در نتیجه پیشنهاد می‌شود به منظور تدوین مداخله خاص، چارچوب‌ها و اصول و ضوابط ذیل در نظر گرفته شوند:

- تعریف فعالیت اقتصادی رقومی کودک، تعیین حدود فعالیت‌های مشمول و غیرمشمول و پیش‌بینی معیارهای تشخیص فعالیت اقتصادی حرفه‌ای کودک با توجه به استمرار فعالیت، میزان درآمد، محتوای تجاری و آثار آن بر آموزش، سلامت و رشد کودک؛
- حمایت از حقوق و منافع اقتصادی کودک از طریق تعیین ضوابط مربوط به درآمد حاصل از فعالیت اقتصادی، ایجاد حساب امانی مستقل، تعیین حدود اختیار والدین و سرپرستان و تضمین حق اظهار نظر و مشارکت کودک در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با فعالیت اقتصادی خود.
- تعیین تکالیف و مسئولیت‌های پلتفرم‌ها، والدین، سرپرستان، مدیران برنامه و سفارش‌دهندگان تبلیغات در قبال فعالیت اقتصادی کودک، از جمله احراز سن، نظارت بر فعالیت، رسیدگی به تخلفات و جلوگیری از بهره‌برداری تجاری مغایر با حقوق و مصلحت کودک.
- حمایت از حریم خصوصی و داده‌های کودک از طریق تعیین ضوابط جمع‌آوری، پردازش و انتشار اطلاعات و تصاویر کودک و پیش‌بینی حق حذف یا محدودسازی محتوای مربوط به دوران کودکی پس از رسیدن به سن قانونی.

منابع و مأخذ

- [۱] م. خسروی و ح. دانایی فرد و س. ح. کاظمی، ج. دلخواه و ل. فروزنده. واکاوی دلایل انفعال دولت در برخی از عرصه‌های عمومی: یک مطالعه کیفی، مدیریت دولتی، جلد ۱۴، ش ۴، ۱۴۰۴.
- [2] A. Kanaveedu and J. Joseph Kalapurackal, "Influencer Marketing and Consumer Behaviour: A Systematic Literature Review", Business Perspective, vol. 28, no. 5, pp. 547-566, 2024.
- [3] J. M. A.-P. ' , M. E. Rodriguez-Lopez, Z. Kalini' و F. Li'ebana-Cabanillas, "From likes to loyalty: Exploring the impact of influencer credibility on purchase intentions in TikTok", Retailing and Consumer Services, 2024.
- [4] C. Lou و S. Yuan, "Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media", Interactive Advertising, pp. 58-73, 2019.
- [5] J. M. Alcántara-Pilar, M. E. Rodriguez-López, Z. Kalinić و Liébana-Cabanillas, "From likes to loyalty: Exploring the impact of influencer credibility on purchase intentions in TikTok", Retailing and Consumer Services, p. 78, 2024.
- [6] E. C.-X. Aw و R. Agnihotri, "Influencer marketing research: review and future research agenda", Informa UK Limited, 2024, No 4. Vol32.

- [7] ILO, “Policy guidance on the elimination of child labour in fisheries and aquaculture”, the International Labour Organization, 2025.
- [8] ILO, “Child labour in Asia and the Pacific Regional technical brief”, ilo, 2025.
- [9] ILO, “Child Labour A textbook for university students”, International Labour Office, 2004.
- [10] WHO, “Child maltreatment”, WHO, 2026. Available: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>.
- [11] S. Jalili Moayad, S. H. Mohaqeqi Kamal, H. Sajjadi, M. Vameghi, G. Ghaedamini Harouni و S. Makki Alamdari, “Child labor in Tehran, Iran: Abuses experienced in work environments”, Child Abuse & Neglect, 2021, Vol 17.
- [12] C. Grootaert و R. Kanbur, “Child labour: an economic perspective”, International Labour Review, 1995.
- [13] N. Hérault و G. Kalb, “Intergenerational correlation of labor market outcomes”, Review of Economics of the Household, VOL.14, NO.1, p. 231-249, 2016.
- [14] G. Foster, C. Makufa, R. Drew, S. Mashumba و S. Kambeu, “Perceptions of children and community members concerning the circumstances of orphans in rural Zimbabwe”, AIDS Care - Psychological and Socio-Medical Aspects of AIDS/HIV, p. 391–405, 1997.
- [15] D. Mukherjee و S. Das, “Role of parental education in schooling and child labour decision: Urban India in the last decade,” Social Indicators Research, p. 305-322, 2008.
- [16] F. No, C. Sam و Y. Hirakawa, “Revisiting primary school dropout in rural Cambodia”, Asia Pacific Education Review, p. 573-581, 2012.
- [17] E. Robson, “Children at work in rural northern Nigeria: Patterns of age, space and gender”, Journal of Rural Studies, pp. 193-210, 2004.
- [18] W. Kandel و G. Kao, “The impact of temporary labor migration on Mexican children’s educational aspirations and performance”, International Migration Review, p. 1205–1231, 2001.
- [19] E. Robson, “Children at work in rural northern Nigeria: Patterns of age, space and gender”, Journal of Rural Studies pp. 193-210, 2004.
- [20] N. Z. Khan و M. A. Lynch, “Recognizing child maltreatment in Bangladesh”, Child Abuse and Neglect, p. 815–818, 1997.
- [21] F. Rees, “Famous at five: risk assessing digital child labour”, nformation & Communications Technology Law, 2025.
- [۲۲] ا. رجبی. الزامات سیاستگذاری اشتغال در فناوری اطلاعات و ارتباطات: سیاست‌های منابع انسانی ایران و کشورهای منتخب، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۶.
- [23] OECD, “Recommendation of the Council on the Protection of Children Online”, OECD, 2012.
- [24] A. Mizushima, “Child labor, social capital, and economic development”, Wiley3, pp. 1648-1667, 2021.
- [25] D. R. Clark و A. B. Jno-Charles, “The Child Labor in Social Media: Kidfluencers, Ethics of Care, and Exploitation”, Journal of Business Ethics, 2025.
- [26] A. Bakioğlu, “Digital Capitalism and Child Labor Exploitation on YouTube”, Sociology Lens, 2024.
- [27] C. Archer و K. M. Delmo, “Kidfluencers, public relations and human rights: An exploration of the impact on the human rights of children as social media influencers within public relations and promotional practice”, Public Relations Inquiry, 2025.
- [28] C. Waldo, “Don’t Forget to Like, Follow, and Regulate: An Argument for the Expansion of Protections for Child Social Media Influencers”, University of Michigan Journal of Law Reform, 2024.
- [29] J. Pacht-Friedman, “The Monetization of Childhood: How Child Social Media Stars are Unprotected from Exploitation

- in the United States”, Cardozo Journal of Equal Rights & Social Justice, 2022.
- [30] A. Edney, “I Don’t Work for Free”: The Unpaid Labor of Child Social Media Stars,” University of Florida Journal of Law & Public Policy, 2022.
- [31] O. Akay, “Children’s privacy, autonomy, and digital identity in sharenting research: A scoping review with bibliometric mapping”, Frontiers in Psychology, 2026.
- [۳۲] ر. کردبچه، پ. سوادیان و ش. عالیه. زمینه‌ها و شرایط شکل‌گیری پدیده کودکان کار در فضای مجازی. جلد ۲، ش ۴، ۱۴۰۳.
- [33] Hof, S. van der, Lievens, E., Milkaite, I., Verdoodt, V., Hannema, T., & Liefwaard, T. (2020). The Child’s Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World. The International Journal Of Children’s Rights, 28(4), 833-859. doi:[10.1163/15718182-28040003](https://doi.org/10.1163/15718182-28040003)
- [34] M. B. Jayroe, (2024), “Kidfluencers: New Child Stars in Need of Protection”, Arkansas Law Review.
- [35] UNICEF, “New Frontiers in Child Labour: Why Digital Risks Demand Urgent Attention”, UNICEF, 2026.
- [۳۶] اداره کل دبیرخانه شورای عالی فضای مجازی کشور، زیست مجازی کودکان و نوجوانان، ۱۴۰۵.
- [37] Légifrance. Available: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042439054?_cf_chl_tk=k6Ry_ykgO52DIRsPT9Mi989BPmWw6FJOWsNtbQishKg-1786253046-1.0.1.1-aE37L2N2P5E5KBGzo3XdMN_nknZoC7H1qTHEPWajfhc.
- [38] K. Miller, “Protecting Young Influencers: New Laws Protect Content Creators That Are Minors”, 2025. Available: <https://www.multistate.us/insider/2025/6/25/protecting-young-influencers-new-laws-protect-content-creators-that-are-minors>.
- [39] I. G. Assembly, “Public Act 103-0556: Senate Bill 1782 (103rd General Assembly). State of Illinois”, Illinois General Assembly, State of Illinois.
- [40] UNICEF, “New frontiers in child labour: Why digital risks demand urgent attention”, UNICEF, 2026.
- [41] J. Woan, J. Lin و C. Auerswald, (2013), “The Health Status of Street Children and Youth in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review of the Literature”, Adolescent Health
- [42] OECD, “Children in The Digital Environment Revised Typology Of Risks”, OECD, 2021.
- [43] Légifrance, “Loi n 2020-1266 visant à encadrer l’exploitation commerciale de l’image d’enfants de moins de seize ans sur les plateformes en ligne”, 2020.
- [44] M. R. H. & N. E. Oswald, “Have “Generation Tagged” lost their privacy? A report on the consultation workshop to discuss the legislative, regulatory and ethical frameworks surrounding children’s online privacy”, UK Parliament, 2019.
- [45] C. Grootaert و R. Kanbur, “Child labour: an economic perspective”, International Labour Review, 1995.

عنوان: کودک کار رقومی (دیجیتال): بهره‌کشی اقتصادی از کودکان در بستر فضای مجازی

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21978>

Permanent Link: http://report.mrc.ir/article_12015.html

Publisher: Islamic Parliament Research Center of Iran

گزیده سیاستی

کودک کار رقومی (دیجیتال) به عنوان شکل نوین کودکان کار، نیازمند قانونگذاری اختصاصی، نظارت مؤثر بر پلتفرمها و حفاظت از حریم خصوصی، سلامت روانی و حق آموزش کودکان است تا از آسیبهای بلندمدت جلوگیری شود.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir